

SUKUPUOLI JA AMMATIT

SUOMI TOISENA KIELENÄ – OPPIKIRJOISSA

Jaana Väisänen

Pro gradu -tutkielma

Kasvatustieteiden tiedekunta

Kevät 2022

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Kasvatustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Sukupuoli ja ammatit suomi toisena kielenä -oppikirjoissa

Tekijä: Jaana Väisänen

Koulutusohjelma/oppiaine: Kasvatusalan kandidaatti- ja maisteriohjelma

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma X

Sivumäärä, liitteiden lukumäärä: 70, 2

Vuosi: 2022

Tarkastelen tutkielmassani sukupuolta ja ammatteja aikuisille suunnatuissa suomi toisena kielenä - oppikirjoissa. Tutkin, minkä ammatin edustajina naiset ja miehet esitetään teksteissä ja kuvissa, miten ammattinimikkeitä on käytetty teksteissä, ja miten nainen ja mies paikantuvat ammatissa ja perheessä.

Aineistona on kaksi aikuisille maahanmuuttajille suunnattua oppikirjaa: Mirka Jussilan Työelämän suomea 1. Suomeksi ammattiin sekä Jeka Piiraisen Työelämän suomea 2: Suomeksi työhön. Molemmat kirjat on painettu vuonna 2017. Kirjat on suunnattu opiskelijoille, jotka ovat jo saavuttaneet toimivan alkeiskielitaidon tason ja suuntaavat ammatillisiin opintoihin ja työelämään.

Analyysiin sisältyvät kaikki kirjan tekstit ja kuvat. Menetelmänä on kriittinen sisällönanalyysi ja viitekehystenäni on ollut sukupuolentutkimus. Määrällistä sisällönanalyysia olen käyttänyt luokitelllessani ammatteja ja ammattialoja.

Teksteissä naiset ja miehet toimivat perinteisissä nais- ja miesammateissa eikä ammattien segregatiota eli eriytymistä sukupuolen mukaan juuri rikota. Kuvissa varsinkin naiset esiintyvät jonkin verran perinteisissä miesammateissa. Teksteissä käytetään ammattinimikkeinä sekä mies-loppuisia että sukupuolineutraaleja ammattinimikkeitä. Perhe osoittautuu usein naisille opiskelua ja työtä vaikeuttavaksi, ja perhe tuodaan naisten puheessa esille. Miehet eivät juuri puhu perheistään, ja isinä heidät esitellään lähinnä harrastusten yhteydessä. Perhesuhteet eivät vaikeuta miesten opiskelua tai työelämää. Suomi toisena kielenä -oppikirjoissa olisi mahdollista rikkoa tietoisesti perinteistä naisten ja miesten ammattijakoa ja esitellä kirjojen päähenkilöitä ammattien segregatiota rikkovissa ammateissa. Ammattinimikkeiden osalta maahanmuuttajat ovat oppimassa uutta kieltä, joten heille voitaisiin opettaa sukupuolineutraalit nimikkeet ja jättää puhekieliset mies-loppuiset muodot pois. Puhe perheestä voitaisiin laajentaa koskemaan molempia sukupuolia.

Avainsanat: ammatit, kriittinen sisällönanalyysi, oppikirjat, sukupuoli, suomi toisena kielenä

_X_ Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän omia henkilötietoja

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	4
2 TUTKIMUKSEN TAUSTAA	8
2.1 Ammattien tasa-arvo ja maahanmuuttajat	8
2.2 Ammattien segregatio	13
2.3 Sukupuolittunut kieli	17
2.4 Oppikirjat ja sukupuoli	21
3 TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄT	25
3.1 Kuva-analyysi	26
3.2 Laadullinen tutkimus sukupuolentutkimuksessa ja kriittinen sisällönanalyysi.....	27
4 TUTKIMUSTULOKSET	34
4.1 Naiset ja miehet oppikirjan ammattiteissa	34
4.2 Ammattien nimeäminen	37
4.3 Naiset, miehet ja ammattialat kuvissa	42
4.3.1 Autoala, logistiikka ja talonrakennusala	43
4.3.2 Palvelualat	44
4.3.3 Varhaiskasvatus	45
4.3.4 Ryhmäkuvat, tietokoneen äärellä	45
4.3.5 Terveysthuoltoala	46
4.4 Naiset, miehet ja ammattialat teksteissä	48
4.4.1 Autoala, logistiikka, metallien jalostus ja talonrakennusala	48
4.4.2 Palvelualat (kauneusthuoltoala, kaupan ala ja ravitsemispalvelut)	49
4.4.3 Varhaiskasvatus	50
4.4.4 Terveysthuoltoala	51
4.5 Naisen ja miehen paikka	52
5 POHDINTA	58
LÄHTEET	61
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Tarkastelen tässä tutkielmassa aikuisille maahanmuuttajille tarkoitettua kirjasarjaa Työelämän suomea 1 ja 2 sukupuolen ja ammatin näkökulmasta. Kirjat on suunnattu sellaisille opiskelijoille, joiden kielitaidon taso on perustasolla eli he selviävät arkipäivän tavallisista tilanteista. Kirjoissa edetään opiskelun esittelystä työnhakuun ja työn aloittamiseen. Kirjaa opiskelevat henkilöt ovat siis jo asuneet Suomessa jonkin aikaa ja saaneet jo vaikutelmia yhteiskuntamme rakenteista ja toiminnoista.

Käytän tutkimuksessani termiä maahanmuuttaja, joka on luokittelukategoria. Ihminen ei ole syntyessään maahanmuuttaja, vaan maahanmuuttaja on tietyn yhteisön antama leima ihmiselle, jonka katsotaan olevan ulkopuolinen. Kun puhutaan maahanmuuttajista, ajatellaan heitä yhtenä ryhmänä, vaikka ihmiset elävät eri ympäristöissä ja elämäntilanteissa, eivätkä välttämättä tunne yhteenkuuluvuutta. (Wrede 2010, 13.) Syntyperäisistä suomalaisista käytän termiä suomalainen tai valtaväestöön kuuluva.

Työtön maahanmuuttaja aloittaa yleensä opintonsa Suomessa kotoutumiskoulutuksessa. Opetushallituksen julkaiseman aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteissa vuodelta 2012 kerrotaan, että perusteet pohjautuvat sosiokonstruktivistiseen oppimiskäsitykseen, jossa oppimisen katsotaan olevan seurausta opiskelijan aktiivisesta ja tavoitteellisesta toiminnasta, jossa uusi opittava asia liitetään jo opittuun. Oppiminen on vuorovaikutusprosessi opiskelijan ja hänen ympäristönsä välillä. Ympäristön vaikutus, tiedon ja kokemusten vaihto, jakaminen ja yhteinen pohdinta syventävät ymmärrystä ja edesauttavat oppimiseen liittyvää muutosta. Kohdehenkilö on aikuinen ihminen, jolloin hänen aiemmat kokemuksensa huomioidaan. Asioiden merkityksellisyys ja yhteys ympäröivään maailmaan ovat aikuiselle tärkeitä. Kulttuurin sisältämät merkitykset opitaan, ja aletaan osallistua yhteiskunnan toimintaan. (Opetushallitus 2012).

Koulutuksen tavoitteena on, että opiskelija saavuttaa suomen tai ruotsin kielen peruskielitason. Hänelle annetaan myös koulutusta, joka edistää työelämään ja jatkokoulutukseen pääsyä sekä yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja elämänhallintaan liittyviä valmiuksia. Koulutukseen voi sisältyä myös ammatillista suunnittelua ja uraohjausta sekä aiemman tutkinnon tai osaamisen tunnustamista. (Opetushallitus 2012).

Työelämäntaidoissa opiskelijalle opetetaan työelämätietoutta, ammatinvalinnan ohjausta sekä työelämäjaksoon valmistautumista ja varsinaista työharjoittelua. Työelämätaidot sisältävät ohjausta muun muassa suomalaisesta työkulttuurista. Ammatinvalinnan ohjauksessa pyritään antamaan realistista kuvaa ammasteista, työtehtävistä ja niiden asettamista vaatimuksista. (Opetushallitus 2012). Yhteiskuntataitojen oppimiseen kuuluvat osana perheen sekä lapsen ja nuoren aseman sekä sukupuolten välisen tasa-arvon tunnistaminen Suomessa ja yhdenvertaisuuden periaatteiden tunteminen. (Opetushallitus 2012).

Kulttuuri-identiteetin ja monikulttuurisen vuorovaikutuksen osalta opiskelija tunnistaa oman kulttuurinsa erityispiirteitä ja osaa tarkastella oman kulttuurin ja suomalaisen kulttuurin välisiä eroja ja erojen syitä. Hän oppii suomalaisen kulttuurin tapoja, arvoja ja normeja ja omaksuu hyvää yhteiselämää kaikille rakentavasta maailmankansalaisen etiikasta. (Opetushallitus 2012). Koulutuksessa käytetään erilaisia suomi toisena kielenä -oppikirjoja, joita aion tutkia ammattien nimeämisen ja sukupuolittuneisuuden osalta.

Tutkimus lähti taustastani maahanmuuttajien suomen kielen opettajana. Työssäni olen halunnut tuoda esille naisten asemaa suomalaisessa koulutus- ja työelämässä. Oppitunneilla puhuin esimerkiksi siitä, miten pitäisi sanoa putkiasentaja ja jättää mies-loppu pois, jos kirjoissa tällaisia muotoja esiintyi. Halusin kannustaa varsinkin naisopiskelijoita suuntautumaan rohkeasti muillekin kuin hoiva-aloille, vaikka nykyään heille markkinoidaan yhä edelleen hoito- ja siivousalan ammatteja ja koulutuksia. Koska aikuinen maahanmuuttaja oppii suomen kielen varttuneella iällä, on mielestäni hyvin tärkeää, että sanat opitaan heti suositellussa muodossa. Kun aikuinen maahanmuuttaja puhuu putkiasentajasta, myös hänen lapsensa ja lähipiirinsä oppii käyttämään tätä sanaa, jolloin kielen neutraalistuminen tapahtuu luonnollisella tavalla. Tästä syystä koen tärkeäksi tutkia, miten sanoja on maahanmuuttajille suunnatuissa suomen kielen oppikirjoissa käytetty, ja miten sukupuoli näkyy ammasteissa.

Kielitoimiston sanakirja määrittelee sanan tasa-arvo naisten ja miesten tasa-arvoksi. Sana tasa-arvoisuus määritellään kaikkien ihmisten yhtäläiseksi arvoksi yksilönä ja yhteiskunnan jäsenenä. (Kielitoimisto).

Tasa-arvopolitiikka käsittelee ei vain muodollista tasa-arvoa vaan myös lopputulosten tasa-arvoa eli tosiasiallista tasa-arvoa. Se käsitetään yhä enemmän syrjimättömyytenä ja keskeisenä ihmisoikeutena, joka koskee kaikkia ikään, sukupuoleen, rotuun ja uskontoon katsomatta. (Kantola, Nousiainen, Saari 2012, 10) Näin määriteltynä tasa-arvopolitiikka lähestyy termiä yhdenvertaisuus, jonka ongelmana voidaan Suomessa nähdä esimerkiksi maahanmuuttajanaisten koulutuksen ja työnhaun ohjaaminen lähinnä hoiva-aloille.

Tosiasiallisessa tasa-arvossa yksilöllä on samat mahdollisuudet ja oikeus yhtäläiseen kohteluun, mutta myös yhteiskunnallisten prosessien on oltava tasa-arvoisia esimerkiksi palkkauksen suhteen. Tasa-arvon politiikka on keskittynyt Suomessa työelämään sekä taloudellisiin ja sosiaalisiin seikkoihin, erityisesti naisen palkkatyöäityden mahdollistamiseen. Uusliberalistisessa yhteiskunnassa yritetään toteuttaa tasa-arvoa nopeilla projekteilla ja tärkeäksi on nähty taloudellinen hyöty. (Kantola ym. 2012, 14–16).

Työllistymiseen tähtäävässä aktivoivassa työvoimapolitiikassa puhutaan tasa-arvosta mahdollisuuksien tasa-arvona, jossa markkinat takaavat mahdollisuudet. Yksilön tulee ottaa vastuu omasta elämästään työelämässä. Yksilöltä edellytetään rationaalisia, omia etuja edistäviä päätöksiä. Tällöin ei aina kiinnitetä huomiota siihen, millaisissa elämäntilanteissa ihmiset joutuvat päätöksiiään tekemään. (Hänninen 2014, 188.) Vastuu työllistymisestä on siirretty markkinavoimille, ja työllistettävän tulee omalta osaltaan vahvistaa työmarkkinakelpoisuuttaan ja työllistymishalukkuuttaan. Työnantajia kannustetaan työllistämään myös huonosti työllistyviä erilaisten valtion maksamien kannustinrahojen ja tukien avulla. (Hänninen 2014, 200.)

Suomi toisena kielenä -materiaaleja on tutkittu sukupuolen näkökulmasta. Sini Söyrinki tarkasteli vuoden 2020 pro gradu -tutkimuksessaan, millaisia sukupuolen ja parisuhteen representaatioita suomi toisena kielenä oppikirjoissa oli, ja olivatko ne vallitsevien stereotyyppien mukaisia. Hän totesi, että vaikka sukupuolen representaatioita rikotaankin, ammatit esitetään stereotyyppisesti. Hän pohti myös tutkimuksessaan, muuttuvatko representaatiot, kun siirrytään kielitaidon tasossa eteenpäin. Oma oppikirja-aineistoni on tarkoitettu jo alkeiskielitaidosta edenneille, joten se vastaa tähän pohdintaan.

Noora Nurminen tutki vuoden 2020 maisterivaiheen työssään, millaisina sukupuoli esitetään, millaista kuvaa sukupuolista rakennetaan, ja millaisilla kuvilla representaatioita muodostetaan yläkouluikäisille maahanmuuttajanuorille suunnatussa sähköisessä S2- ja kirjallisuudenopetuksessa. Hän havaitsi oppimateriaalista perinteisiä sukupuolirooleja noudattavia mutta myös rikkovia piirteitä ja piti kokonaisuutena materiaalia sukupuolisensitiivisenä.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTAA

2.1 Ammattien tasa-arvo ja maahanmuuttajat

Suomalainen tasa-arvo on ollut kansallinen ylpeyden aihe, ja se aiheuttaa myös nationalistisia näkemyksiä ja ulossulkemisen mekanismeja, joissa maahanmuuttajien kulttuuri nähdään epätasa-arvoisena. Esimerkiksi maahanmuuttajanaisten oletetaan stereotyyppisesti olevan eriarvoisia ja syrjittyjä. Heteroseksuaalinen ydinperhe on meillä tasa-arvon perusta, joten muut vähemmistöt eivät ole saaneet osaansa tasa-arvomäärittelystä. (Kantola ym. 2012, 24.)

Viranomaisohjeistuksissa suomalainen elinikäinen opiskelija on tasa-arvoa noudattava ja toimii asiallisesti koti- ja ulkomailla asuvien eri kulttuuria edustavien ihmisten kanssa. Tästä tasa-arvomäärittämisestä seuraa, että kun maahanmuuttajataustainen henkilö tulee opiskelemaan ammattia, syntyy kontrasti siitä, kokeeko hän itsensä subjektiksi vai objektiksi. On myös havaittu, että tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskeskustelu suunnataan maahanmuuttajiin päin, ikään kuin suomalaisten tasa-arvoasiat olisivat jo kunnossa. (Ikävalko 2013, 73–74.) Suomalaista sukupuolten välistä tasa-arvoa esittelevissä teksteissä tasa-arvo näyttäytyy ongelmattomana, tasa-arvoalistuksen kohderyhmä eli maahanmuuttajat taas näyttäytyvät häilyvänä ja ongelmallisena joukkona. (Tuori 2012, 272.)

Maahanmuuttajia ei palkata Suomessa töihin monista syistä. Kielitaitovaatimukset voivat olla niin epämääräisiä, että melkein kaikki ei-äidinkielenään suomea puhuvat voidaan hylätä valittaessa työntekijää. Suomalaiset työnantajat arvostavat Suomessa suoritettua tutkintoa ja ulkomaisista tutkintoa ei hyväksytä. Maahanmuuttajien työllistymistä haittaa myös Suomea koskevan erityisen kulttuurisen osaamisen ja inhimillisen pääoman puute. Kulttuuri toteutuu oletuksina ja sääntöinä, joita ei koskaan julkituoda, ja jotka pitäisi jotenkin sisäisesti hallita. Sama tilanne koskee työpaikkoja, joissa työtä tehdään usein tiimityönä ja tavoilla, joihin eivät ulotu normaalit ammattipätevyyskriteerit. (Ahmad 2010, 75–77) Maahanmuuttajien työelämäkokemuksia Suomessa leimaa usein prekariisuus, joka tarkoittaa työelämän haurastumista ja joustavuuden vaatimuksien lisääntymistä. (Keskinen & Vuori 2012, 17.) Kun venäläisiä, Suomeen avioliiton kautta muuttaneita naisia haastateltiin tutkimuksessa, havaittiin, että he painottivat tärkeimpänä arvona perhettä ja oma, ehkä korkeakin koulutusta vaatinut ammatti siirrettiin taka-alalle. Toisaalta he kokivat työelämäänsä osallistumisen

tärkeäksi ja sitä korostettiin arvona, joka takasi Suomessa oleskelun. Tämän takia oltiin valmiita joustamaan, olemaan avoimena, venymään ja opiskelemaan lisää. (Davydova 2012, 99.)

Yksi vaikeasti tavoitettava ryhmä ovat kotiäidit. Osa tulee Suomeen avioliiton kautta. Tällöin kielen oppiminen ja yhteiskuntaan integroituminen voi jäädä aviopuolison avun varaan. Kun perheet ovat tekemisissä viranomaisten kanssa, usein esimerkiksi sosiaalitoimistosta lähetettävät kirjeet on osoitettu perheen päälle, joka usein on mies. Äiti voi jäädä tällöin pimentoon. Sosiaalivirkailijat lisäävätkin usein kirjeisiin tervehdyksen myös aviopuolisolle, kyselevät tämän kuulumisia ja pyytävät osallistumaan tapaamisiin, jos lapsenhoito on mahdollista järjestää. (Vuori 2012, 250–251.)

Kun suomalaista tasa-arvoa esitellään maahanmuuttajille, kuvataan tasa-arvo ominaisuutena, ei tekoina tai politiikkana. Lisäksi oletetaan, ettei Suomen ulkopuolella ole tasa-arvoa. Maahanmuuttaja kuvitellaan usein muslimiksi, vaikka suurin osa maahanmuuttajista tulee Venäjältä ja Virosta. Hänet kuvitellaan perinteiseksi, konservatiiviseksi ja uskonnolliseksi. (Tuori 2012, 275–276).

Pohjoismaita arvostellaan kyvyttömyydestä ymmärtää sukupuolista monimuotoisuutta ja monikulttuurisuutta. Maahanmuutto on sukupuolittunutta: Naisille tärkeimpiä syitä maahanmuuttoon ovat avioliitto Suomessa, puolison mukana maahan saapuminen sekä perheen yhdistäminen. Miehillä nämä syyt eivät ole yhtä tärkeitä. Feministisessä tutkimuksessa maahanmuuttajanaiset on usein nähty patriarkaalisesta sorron alla avuttomina elävinä. Esiin on nostettu naisten ympärileikkaus ja kunniaväkivalta ja tästä on voinut seurata, että toisen kulttuurin miehiä on demonisoitu. Maahanmuuttajanaiset ovat uhreja, jotka on pelastettava suomalaisen tasa-arvon avulla. (Julkunen 2010, 211.)

Monikulttuurisuuteen sisältyy ajatus, että mikään poliittinen ryhmä ei yksin määrää oikeaa toimintatapaa ja yhteistä kulttuuria, vaan yhteiskunnassa ja politiikassa käydään jatkuvasti neuvotteluja eri ryhmien välillä. Tämä on dialogisuuden periaate tai moniäänisyyden tai monenkeskisyyden periaate. Ei siis ole kyse vaan valtaväestön ja pienemmän etnisen ryhmän välisestä neuvotteluista vaan eri ryhmien keskinäisestä puheesta. (Keskinen & Vuori 2012, 19–20.)

Monikulttuurisuuden kritisointi liitetään usein naisten ja lasten asemaan. Feministien mielestä monikulttuurisuuden hallinnan malli voi johtaa siihen, että etnisen ryhmän nimissä puhuvat ovat

miehiä, jolloin heikompien ääni jää kuulumatta. Osa feministeistä on sitä mieltä, että monikulttuurisuus ja feminismi ovat keskenään ristiriitaisia, ja he kysyvät, poljetaanko lasten ja naisten oikeuksia traditioiden ja kulttuurin nimissä. Kuitenkaan yhteisöt eivät ole yhtenäisiä eivätkä staattisia. (Keskinen & Vuori 2012, 22–23.)

Maahanmuuttaja kohtaa usein tilanteita, joista käytetään nimitystä kaksoissidostilanne eli double bind. Esimerkiksi jos hän on työssä, hän vie suomalaiselta työpaikan, ja jos taas hän ei ole työssä, hän maksattaa elämänsä suomalaisilla veronmaksajilla. Tällaista ongelmaa hän ei voi itse ratkaista vaan se vaatii yhteisön tason ratkaisuja. (Lasonen & Teräs 2013, 164.) Tämä näkyi myös tutkimuksessa turkkilaisista maahanmuuttajista, jotka olivat perustaneet ravintoloita pääkaupunkiseudulle. Heidän kertomuksissaan kävi ilmi, että jos maahanmuuttaja oli työtön, hän sai kritiikkiä sosiaalietuuksien käytöstä, jos hän taas menestyi yrittäjänä, se aiheutti vihamielisyyttä ja kateutta. (Wahlbeck 2010, 41.)

Maahanmuuttajien ammatillisen osaamisen tunnustus liittyy maahan muuttaneiden henkilöiden erityisyyden tunnustamiseen henkilöinä ja työntekijäkansalaisina (Lasonen & Teräs 2013, 155.) He eivät kuitenkaan saa koulutustaan vastaavaa työtä Suomessa, vaikka koulutus tunnustettaisiin. Usein heille ehdotetaan siivoojan töitä. Aivohaaskauksesta puhutaan, kun maahanmuuttajan koti- maassaan saatua koulutusta ei hyödynnetä eikä arvosteta, vaan vaaditaan suomalaista koulutusta. Ammattikoulun opettajat vertaavat maahanmuuttajan taitoja ja tietoja suomalaiseen opiskelijaan, vaikka vertailukohteena pitäisi olla tutkinnon vaatimukset. Suomalainen opiskelija nähdään mallina ja helppona, kun taas maahanmuuttajaopiskelijat ovat ongelmallisia. (Lasonen & Teräs 2013, 170.)

Suomessa tasa-arvopolitiikka on keskittynyt paljolti naisten toiminta-alueiden laajentamiseen kodin ja perheen ulkopuolelle. Naisten mahdollisuus yhdistää työ ja perhe-elämä on nähty tärkeänä tasa-arvon mittarina. (Koivunen & Liljeström 1996, 17). Suomessa korostetaan siis kotoutumisessa työmarkkinoita. Keskinen ja Vuori (2012, 29–30) kysyvät, voisivatko lasten tekeminen, ja sitä myötä esimerkiksi kotiäitiys olla hyvää kotoutumista nykyisten työmarkkinoiden haurastuessa. Saman suuntaisia ajatuksia tuli esiin romaninaisia koskevassa tutkimuksessa (2012), jossa romaninaiset kyseenalaistivat valtavirtaisen, palkkatyökansalaisuuteen kytkeytyvän tasa-arvomallin. He ehdottivat, että ainakin pienten lasten äidit voisivat jäsentää elämäänsä ensisijaisesti perheen ja lasten, ja vasta toisena työelämän kautta. Yhteiskunnan olisi tunnustettava vaihtoehtoinen romanikulttuurinen

arvo äitiydestä ja hoivasta, jolla olisi vähemmistön kulttuuria uusintava tehtävä. (Seikkula & Rantalaiho 2012, 68–69.)

Sukupuolentutkimus on kritisoinut tämänhetkistä tasa-arvonäkökulmaa siitä, että se pakottaa naisen miehisen palkkatyöläisen malliin. (Koivunen & Liljeström 1996, 18). Näkökulman katsotaan uusintavan miesnormia eli vaativan samoja oikeuksia miehille ja naisille. Tällöin kyseessä on vertailu, jossa sukupuoliero häivytetään naisten vahingoksi. Tutkimuksessa kritisoidaan myös sitä, että tasa-arvon nähdään perustuvan heteroseksuaalisen perheen oletukseen. (Kantola ym. 2012, 8–9). Toisaalta tasa-arvopolitiikkaa on myös puolustettu sukupuolen tutkimuksen puolelta: Koska tasa-arvopolitiikka vertailee, vertailusta tulee vakiintunut käytäntö, joka oikeuttaa myös sukupuolten asemaan kohdistettuja muutosvaatimuksia. Naisten oikeus hakeutua pois perinteisestä kodin ympäristöstä tunnustetaan, ja nähdään myös, että naistutkimus ja aktivismi ovat vaikuttaneet tasa-arvopolitiikan sisältöihin. (Koivunen & Liljeström 1996, 18).

Sukupuolentutkimuksessa on Suomessa tutkittu tasa-arvoa, naisten omaa toimintaa ja sukupuolen tekemisen tutkimusta. Tasa-arvotutkimuksessa tutkittiin naisten ja miesten välisiä eroja taloudellisella, sosiaalisella ja poliittisella alueella. Naisten oman toiminnan tutkimuksessa on otettu lähtökohdaksi nainen oman toimintansa subjektina, joka kertoo ja perustelee kokemuksiaan. On tutkittu naisten tekemän työn sisältöä, naisten toiminnallista orientaatiota ja naisten elämäkokonaisuuksia. (Kinnunen & Korvajärvi 1996, 16–17.) Näissä tutkimuksissa on tuotu esille näkymättömiä taitoja, kuten erilaisia sosiaalisia ja organisointitaitoja, jotka ovat aiemmin jääneet näkymättömiksi. Sukupuolen tekemisen tutkimuksessa sukupuoli käsitetään aktiiviseksi tuottamiseksi, jossa vuorovaikutuksessa, ajatusmuodoissa ja mielikuvissa luodaan ja uusinnetaan miesten ja naisten yhteiskunnallisten suhteiden merkitysten järjestämistä ja uusintamista. (Kinnunen & Korvajärvi 1996, 18–19.)

Kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelmassa (2012) on niukasti puhetta tasa-arvosta. Suunnitelmassa mainitaan tavoitteena vain opettaa maahanmuuttajat tunnistamaan suomalainen tasa-arvo. Opetushallitus on julkaissut vuonna 2015 perusopetuksen oppaan tasa-arvon toteuttamisesta, johon liittyy myös aikuisten perusopetus niille maahanmuuttajille, jotka eivät ole suorittaneet peruskoulua vastaavaa koulutusta lähtömaassaan. Oppaan mukaan opetuksen tulee olla sukupuolittaitoista. Opiskelijoiden lähtömaissa sukupuolijärjestelmät ja käsitys tasa-arvosta voivat poiketa

suomalaisesta tasa-arvotavoitteesta, mikä voi aiheuttaa ristiriitoja. Naisten ja miesten asema vaihtelevat kieli- ja kulttuuriryhmissä, myös perhe- ja sukuryhmissä. (Jääskeläinen ym. 2015, 46–47.)

Opas olettaa, että tasa-arvokäsitykset mukautuvat ympäröivään yhteiskuntaan yhdessä tai kahdessa sukupolvessa. Koti on monissa kulttuureissa naisten elämänpiiri, ja he ovat miehiä enemmän luku- ja kirjoitustaidottomia. Vastuu perheestä ja kotitöistä vaikeuttaa omaa opiskelua ja lasten auttamista kotitehtävissä. Myös miehen status perheessä ja yhteiskunnassa voi muuttua kielitaidon puutteen ja muuhun maahanmuuttajuuteen liittyviin seikkoihin liittyen. Suomalaisessa yhteiskunnassa näkyvä koulutuksen ja työelämän sukupuolisegregaatio jatkuu maahanmuuttajilla. (Jääskeläinen ym. 2015, 47.)

Suomessa tutkittiin 2015 valtaväestön ja maahanmuuttajataustaisten nuorten ajatuksia koulutuksesta ja tulevaisuudesta. Tutkimuksella haluttiin myös selvittää, onko perhetaustalla yhteyttä nuorten käsityksiin koulutuksesta ja tulevaisuudesta. Suurin osa nuorista uskoi koulutuksen takaavan työpaikan ja normaalin elämän. Erityisesti maahanmuuttajataustaiset nuoret olivat sitä mieltä, että ahkera työskentely koulussa tuo menestyksekkään tulevaisuuden. (Jahnukainen ym. 2018, 194–195.) Kiusatuksi tuleminen ja rasismien kohteeksi joutuminen kuitenkin vähensivät koulutususkoa. Tutkimuksen perusteella kaikki nuoret jaettiin neljään ryhmään.

Ne maahanmuuttajataustaiset nuoret, jotka uskoivat koulutukseen, hakeutuivat valtaväestöä useammin lukio-opintoihin huolimatta opiskelumenestyksestään. Tämä saattoi aiheuttaa vakavan ristiriidan, kun odotukset koulutuksesta ja todellisuus eivät kohdanneet. Valtaväestöön kuuluvat taas olivat jo muokanneet tavoitteensa suhteessa koulumenestykseen ja hakeutuneet ammatilliseen koulutukseen. (Jahnukainen ym. 2018, 195.) Tässä nähdään kytkentä siihen huomioon, että opinto-ohjaajat suosittelivat maahanmuuttajataustaisille nuorille toisen asteen opintoina usein ammatillista koulutusta.

Niihin, jotka suhtautuivat kielteisesti koulunkäyntiin ja joiden tulevaisuususkko oli matalalla, kuului sekä valtaväestön että maahanmuuttajataustaisia nuoria. He kertoivat usein opettajien ja opinto-ohjaajien lannistavasta ja väheksyvistä ohjaamisesta ja sen toteamisesta, että suurin osa ihmisistä ei saavuta statuskampailussaan tavoitteitaan. (Jahnukainen ym. 2018, 196.) Nämä nuoret ovat suurimmassa vaarassa syrjäytyä.

Toiseksi suurin ryhmä nuorista uskoi koulutukseen mutta suhtautui tulevaisuuteen pelokkaasti. Oma tulevaisuus saattoi pelottaa, mutta myös Suomen ja maailman tilanne saattoi huolestuttaa. (Jahnukainen ym. 2018, 196.)

Viimeiseen ryhmään kuuluivat ne nuoret, jotka eivät uskoneet koulutukseen, mutta jotka suhtautuivat luottavaisesti tulevaisuuteen ja näkivät saavansa hyvän elämän. Maahanmuuttajataustaisten nuorten osalta näihin kuuluivat henkilöt, joiden perhe oli asettanut kovat koulutustavoitteet, mutta jotka menestyivät keskinkertaisesti. (Jahnukainen ym. 2018, 196.) Heille voi käydä kuin ensimmäisen ryhmän nuorille, jotka kohtaavat koulutusvaatimukset ja huomaavat, ettei oma menestys välttämättä riitä.

Suomessa maahanmuuttokeskustelu ja -tutkimus keskittyy ongelmiin ja siihen, mitä vaadimme maahanmuuttajalta koulutuksessa ja työelämässä. Vähemmälle on jäänyt pohdinta siitä, mitä tietoja, taitoja, kokemuksia ja kulttuurista pääomaa maahamme muuttava henkilö tuo tullessaan. Ruotsissa tehtiin vuonna 2019 tutkimus, jossa selvitettiin maahanmuuttajien työharjoittelua yliopistossa. Tutkijat huomasivat, että työharjoittelijan tuomaa panosta on harvoin tutkittu. Työharjoittelija nähtiin yliopistossa voimavarana, jolle voitiin osoittaa helpohkoja rutiinityötehtäviä, joita varsinaisilla työntekijöillä ei ollut aikaa tehdä. Toisaalta nähtiin, että työharjoittelun tärkein anti harjoittelijalle oli ruotsin kielen taidon kehittyminen sekä tutustuminen ruotsalaiseen kulttuuriin ja eritoten työelämän käytänteisiin. Harjoittelijan odotettiin integroituvan tuottavalla tavalla ja myös omaavan kompetenssia sopeutua ruotsalaiseen yhteiskuntaan sosiaalisesti. Harjoittelija nähtiin henkilönä, johon suunnattiin työpaikan monikulttuurisuusajatuksia, vieraanvaraisuutta ja altruistisia pyrkimyksiä. (Alaraj ym. 2019)

2.2 Ammattien segregatio

Ammattien segregatiossa eli eriytymisessä puhutaan horisontaalisesta segregatiosta, jossa koulutus- ja työmarkkinat eriytyvät naisten ja miesten töihin. (Nurmi 2001, 212.) Teollinen yhteiskunta synnytti segregatian, kun miehet suuntautuivat koneisiin, tekniikkaan ja johtamiseen, ja naisille jäi hoiva, siivous ja ruuanlaittoalat. Tämä järjestys uusiintuu vielä nykyisinkin. (Julkunen 2010, 131.)

Kasvattaminen, vastuuntunto, yhteistyö ja sosiaaliset taidot yhdistetään usein naisammatteihin kuuluviksi piirteiksi, ja miehiseksi ammateiksi katsotaan työn ja toiminnan näkyvät tulokset, kuten korjaaminen, ponnistelu, hallinta ja lopputulos. Miesten aloja ovat rakennus, kuljetus, insinööritieteet ja tietotekniikka. (Kinnunen & Korvajärvi 1996, 12.) Naisten alojen työt sisältävät samoja tehtäviä, mitä naiset ovat tehneet perinteisesti kotona palkatta kotitöinä. Naiset ovat useammin julkisella sektorilla, palvelusektorilla ja erityisesti sosiaalipalveluissa, miehet taas työskentelevät yksityisellä puolella. (Nurmi 2001, 212.)

Naisyrittäjiä on noin kolmannes kaikkien yrittäjien määrästä. Tutkimissani oppikirjoissa yrittäjät ovat sekä mies- että naisleipuri, naispuolinen tekstiilisuunnittelija sekä miespuolinen metallialan yrittäjä. Ammattien segregatio näkyy myös yrittäjyydessä. Naiset toimivat yrittäjinä henkilökohtaisissa palveluissa, hoiva- ja terveyspalveluissa ja kulttuurin alalla, miesten yleisin yrittäjyysammatti on kuljetustyöntekijä. (Korvajärvi 2016, 144.)

Yrittäminen eriytyy myös hierarkkisesti: Miehet ovat usein suurten yritysten omistajina ja johtajina ja naiset enemmän kuin miehet perheyrietyksissä avustavina työntekijöinä, joka on usein ongelmallinen tilanne palkkaus- ja eläketilanteiden kannalta. Miehet eivät puheissaan ajattele perheen ja yritystoiminnan yhteensovittamista, kun taas naiset pyrkivät rakentamaan yrittäjyydestä ja perhe-elämästä tasapainoista kokonaisuutta. (Kivimäki 1996, 112–113.) Naiset myös kokevat sukupuolensa olevan sekä haitta että etu yrittämisessä. Haittapuolena nähdään uskottavuuden puute, tästä kertoivat varsinkin suuren yrityksen johdossa olevat tai miespuolisella alalla vaikuttavat naiset. Etuna nähdään sukupuolen mukaisella alalla toimiminen. Esimerkiksi vaatetusliikkeen naispuolinen omistaja voi kohdentaa myyntinsä tarkasti toiselle naiselle, koska heillä on yhteisiä kokemuksia vaateuksesta. Tämä myös uusintaa sukupuolen mukaista eriytymistä. (Kivimäki 1996, 114–115.)

Maahanmuuttajien yrittäjyyden syynä on usein syrjintä ja erilaisten maahanmuuttotoustojen aiheuttamat haitat työmarkkinoilla. Yrittäjyys tuottaa maahanmuuttajalle tietynlaisen statuksen ja myönteisen minäkuvan, myös sosiaalisen integraation epäonnistuminen kannustaa perustamaan yrityksiä. (Wahlbeck 2010, 32–35.) Suomalaiset näkevät maahanmuuttajien yrittäjyyden positiivisessa valossa, kun yrittäjyys nähdään tienä ulos työttömyydestä. Toisaalta esille tulevat epäilyt harmaasta taloudesta. (Wahlbeck 2010, 35.)

Etenkin pääkaupunkiseudulla maahanmuuttajataustaisten yrittäjien määrä on kasvanut nopeasti. Ulkomaalaistaustaisista henkilöistä yrittäjien osuus työllisistä maahanmuuttajista oli vuonna 2017 miehistä 11,7 % ja naisista 8,2 %. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020.) Esimerkiksi afrikkalaistaustaiset naiset ovat haaveilleet yritystoiminnasta oman maan mallin mukaisesti, mutta Suomessa vallitseva ydinperheajatus ja naisilta puuttuvat omat verkostot, kuten pienluottoringit yritystoiminnan käynnistämiseen, ovat estäneet haaveiden toteutumisen. (Joronen 2007, 304.)

Pohjoismaissa horisontaalinen segregatio on voimakkaampaa kuin muualla maailmassa. Tähän katsotaan olevan syytä Pohjoismaiden laajan hyvinvointipalvelujärjestelmän, joka mahdollistaa naisten työssäkäynnin tarjoamalla työpaikkoja ja hoivapalveluita. (Nurmi 2001, 212.) Tämän ovat tutkimuksessaan huomanneet myös Stoet ja Geary (2021), jotka tutkivat yli 80 maan PISA-tuloksista nuorten ammatillista kiinnostusta. He jakoivat kiinnostuksen kohteet esinekeskeisiin, ihmisiin suuntautuneisiin ja matemaattisiin ammattialoihin. Huomioon otettiin myös sosiaalinen asema ja vanhempien ammatit. Tutkimuksesta käy ilmi, että suomalaisten nuorten ammattitavoitteet ovat erittäin sukupuolittuneet.

Tuloksena havaittiin, että mitä tasa-arvoisemmaksi maa katsottiin sukupuolten välillä, sen perinteisemmin nuoret suuntasivat opiskeluhaaveitaan. Syyksi katsottiin mm. se, että mitä varakkaampia ollaan, sen helpommin halutaan suuntautua itseä todella kiinnostaville alueille, koska ei tarvitse ajatella niin paljon ammatin taloudellista puolta. Tätä ilmiötä kutsutaan myös tasa-arvon paradoksiksi. Tutkijat esittelivät myös mallimaita, joissa koulutus on yleensä korkealla tasolla ja naisten voimaantuminen suhteellisen voimakasta, ja joissa naiset suuntautuvat paljon perinteisesti miesvaltaisille aloille. Näitä maita olivat Viro, Latvia, Ranska ja Israel. (Stoet & Geary 2021.)

Naisille kasaantuvat epätyypilliset työsuhteet, kuten määräaikaiset työt ja osa-aikatyöt (Nurmi 2001, 216). Epätyypillisten työsuhteiden ongelmina ovat pienemmät ansiot, työpaikkakoulutuksen vähäisyys, heikommat uranäkymät, lyhyempi kiinnittyminen työyhteisöön, jatkuva kilpailu työpaikoista ja elämän ja tulevaisuuden suunnittelun yleinen epävarmuus (Nurmi 2001, 217).

Vertikaalinen segregatio tarkoittaa naisten ja miesten erilaista statusta työelämän hierarkiassa. Tämä näkyy huippunaisjohtajien vähäisyytenä, lasikattoilmiönä, jossa naisten on vaikea edetä keskijohtoa korkeammalle, sekä palkkaeroina. (Nurmi 2001, 219.) Palkkaeroja selittää myös

horisontaalinen segregaatio, koska naisvaltaiset alat ovat huonosti palkatumpia kuin miesvaltaiset alat, vaikka koulutustasovaatimukset olisivat korkeat. On myös löydetty esimerkkejä palkkadiskriminaatiosta. (Nurmi 2001, 220.)

Tasa-ammateiksi sanotaan ammatteja, joissa työskentelee suunnilleen yhtä paljon naisia ja miehiä. Naisten osuus on lisääntynyt uusissa tasa-ammateissa, joita ovat esimerkiksi maatalousammatit, lääkärit, toimittajat, tietokoneasiantuntijat, optikot ja huoltoaseman myyjät. (Kinnunen & Korvajärvi 1996, 15.)

Vaikka ammatteja ei periaatteessa voikaan arvottaa, niiden hierarkkinen järjestys näkyy esimerkiksi palkkauksessa. (Kinnunen & Korvajärvi 1996, 13.) Naisilla on usein parempi koulutustaso kuin miehillä, mutta palkkaerot naisten ja miesten välillä kaventuvat hitaasti. Naisten ja miesten välinen palkkaero pieneni suhteellisen nopeasti 1980-luvun lopulle, josta lähtien palkkaeron kurominen kuitenkin hidastui. 1980-luvun loppupuolelta lähtien palkkaero pysyi pitkään noin kahdessakymmenessä prosentissa. Vuonna 2019 naisen euro oli keskimäärin 84 senttiä. (THL 2022). Miesammattajeja on naisistunut mutta miehet eivät ole siirtyneet naisvaltaisille aloille. (Kinnunen & Korvajärvi 1996, 16.)

Palkkaeron ratkaisemisen ongelmana on, että palkkaero paikantuu yksittäisiin naisiin ja heidän valintoihinsa. Ajatellaan, että naisten pitää olla rohkeampia ja pyytää itse reippaasti lisää palkkaa. Ajatellaan myös, että naiset omilla uravalinnoillaan ovat aiheuttaneet vahingon, kun ovat tulleet valinneeksi naisvaltaisen alan. Palkkataso-arvokeskustelu siirretään myös usein asennemuutoskeskustelun alueelle, eli ajatellaan, että kun nuoret miehet ja naiset aloittavat työelämässä, heidän asenteensa avulla palkkaerot vähitellen katoavat. (Saari 2012, 223.)

Toimintatapoina segregaation vähentämiseen on nähty esimerkiksi naisalojen houkuttelevuuden kasvattaminen, vanhempainvapaat ja koulutukselle annettava vastuu segregaation vähentämisestä. (Nurmi 2001, 222.) Oppikirjat tarjoavat myös mahdollisuuden tuottaa segregaatiota vähentävää sisältöä. Naispolitiikka on jo pitkään pyrkinyt vähentämään ammattien segregaatiota työelämässä ja sitä edeltävässä koulutuksessa. (Kinnunen & Korvajärvi 1996, 122.)

Projektissa, jossa segregaatiota haluttiin purkaa ja jossa opetusmateriaali suunnattiin peruskouluille, lukioille ja ammattiopistoille, kohdattiin erilaista vastarintaa. Aineopettajat peruskoulussa ja

lukiossa vastustivat projektia, opinto-ohjaajat ja ammattiopistojen opettajat suhtautuivat siihen myönteisemmin. Syiksi nähtiin, että opinto-ohjaajat joutuivat perehtymään ammatteihin ohjaamistehtävänsä takia ja näkivät segregaatian, ja ammattioppilaitosten opettajat tiesivät oman työkokemuksensa perusteella, että segregatiota esiintyy. (Räsänen 1996, 176–178.) Koulutuksen ja työelämän sukupuolisesti eriyttäviä elementtejä tulee purkaa konkreettisissa prosesseissa, joissa tutkimuksellinen, ammatillinen ja kokemuksellinen tieto ja toiminta yhdistyvät (Räsänen 1996, 189).

Myös tilastot ja tapa luokitella ammattialoja ja ammatteja voivat mahdollisesti sisältää ajatusmuotoja, jotka osaltaan oikeuttavat naisten ja miesten erilaisen arvon työelämässä (Kinnunen 1996, 27–28). Ammattiluokitukset perustuvat aina johonkin näkökulmaan. Esineiden valmistus, käsittely ja siirtäminen ovat saaneet enemmän tilaa kuin ihmisten käsittely, eli miesvaltaisilla aloilla on enemmän luokittelutilaa. Näin ollen ammattinimitykset ovat jatkaneet mieselättäjyyden mallia. (Kinnunen 1996, 47.) Väestötilastot ovat olleet tuottamassa mallia, jossa nainen on nähty elätettäväksi, vaimonpuoleksi ja osana perhettä, ei esimerkiksi työvoimaan kuuluvaksi. (Kinnunen 1996, 48.) Uusimmassa ammattiluokituksessa vuodelta 2010 on lisätty nimikkeitä naisvaltaisille aloille, esimerkiksi toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijäluokkiin.

2.3 Sukupuolittunut kieli

Kieli järjestelmänä ja ryhmän tai yksilön kielenä nähdään kulttuurisena ja universaalina, mutta diskurssina se viittaa käytäntöön tai systeemiin, joka on aika- ja ympäristösidonnaista. Sukupuolentutkimus näkee kielen sorron osana, joka asettaa rajoja sille, miten ja mitä voidaan sanoa, nimetä, ilmaista ja käsittää. Kun esimerkiksi jollekin ilmiölle annetaan nimi, se nivotaan kielen kautta korkeampiin merkitysjärjestelmiin, ja sitä kautta ilmiö jäsenyy suhteessa yhteiskunnan arvoihin, normeihin ja valtasuhteisiin. Me emme puhu kieltä vaan kieli puhuu meidät ja meissä. (Koivunen 1996, 47–48.)

Kieli on vallankäytön avainaluetta, ja se ohjaa ja määrittää merkityksenmuodostusta näennäisen näkymättömästi. Sukupuolentutkimus kysyy, miten kieli kontrolloi naisten ajattelua, puhetta, kirjoitusta ja toimintaa ja miten kieli määrittelee naiseutta ja mieheyttä ja arvottaa niitä, esimerkiksi ammattinimikkeiden avulla. (Koivunen 1996, 47–48.) Vaikka ammattinimikkeissä on pyritty eroon sukupuolittavista sanoista, ne näkyvät yhä arkikielessä. Binaariset oppositiot eli vastakohtaparit

(esim. järki/tunne, valo/pimeys) esittelevät aina miehisen ensin eli vastakohta ja hierarkkisuus näkyvät näissä pareissa. Vastakohtaparit sulkevat toisensa pois mutta myös vaativat toisen läsnäoloa määrittelyssä. Feministiset tutkijat ovatkin kysyneet, onko kielellisen, symbolisen systeemin ulkopuolelle mahdollista päästä ja toiseksi, onko kieli determinististä eli ennalta määrättyä. (Koivunen 1996, 50). Kriittisessä sisällönanalyysissa tutkitaan sukupuolittuneita oletuksia ja sortoa kielessä, ja lopullinen tarkoitus on paljastaa ja muuttaa näitä rakenteita. (Mills & Mullany 2011, 79.)

Kieliä on tutkittu seksististen suhteiden osalta jo noin 40 vuotta ja on havaittu, että yhteistä kaikille kielille on niiden välittämä maskuliinikeskeisyys. Mies- ja maskuliinikategoria on kuvattu arvovaltaisempaan ja ylempiarvoisena kuin nais- ja feminiinikategoria. (Engelberg 2018, 13.)

Seksistinen kieli määrittellään ilmauksiksi, jotka loukkaavat, alentavat tai vähättelevät sekä miehiä että naisia (Cameron, 1996, 125.) Mila Engelberg määrittelee seksistisen kielen ja kielenkäytön sukupuoleen perustuvaksi kielelliseksi halventamiseksi, vähättelyksi, näkymättömäksi tekemiseksi ja sukupuolistereotyyioiksi. Seksismien ytimeen kuuluu ihmiskuvan mieskeskeisyys: ihmiset ovat miehiä ja miehet yleispäteviä ihmisiä, naiset sen sijaan naisia. (Engelberg 2007). Seksismi tarkoittaa sanoja, joita käytetään, mutta myös sitä, mikä vaikutus niillä on. (Mills 1995, 99). Esimerkkinä 2020-luvun Suomesta on naisministerien työttömyys ja huulipunahallitus-ilmaus.

Kun tavoitellaan tasa-arvoa, on kiinnitettävä myös huomiota kielellisesti tuotettuun todellisuuteen, koska se heijastaa ja uusintaa psykologisesti ja sosiaalisesti sukupuolten hierarkkia. (Engelberg 2018, 14.) Joskus on ymmärretty, että seksistisen kielen karsiminen tarkoittaisi sitä, ettei sukupuoleen saisi viitata ollenkaan. Tämä ei pidä paikkaansa, koska sukupuoli ja seksismi eivät ole synonyymeja. Seksistisen kielen kritiikin kohteena ei ole ollut kielellinen sukupuoli vaan kielen käyttö eriarvoistamisen välineenä. (Engelberg 2018, 15.) Ei-seksistisessä kielessä lauseet muotoillaan siten, etteivät ne sulje pois kumpaakaan sukupuolta (Cameron 1996, 146).

Suomen kieltä on pidetty sukupuolineutraalina, koska kielestämme puuttuvat kieliopillinen suku eli genus (esimerkiksi saksan kielen der, das, die) tai luonnollinen suku (esimerkiksi englannin she, he). Kuitenkin sukupuolten kategoria ja eriarvoisuus ilmenevät myös suomen kielessä. (Engelberg 2018, 20.) Mila Engelberg osoitti tutkimuksessaan (2016), että suomen kielen ihmisiin viittaavat sanat koetaan useimmiten maskuliinisiksi, ja näin ollen mies on normi ja nainen poikkeus ja sukupuolitettu.

Hän osoitti myös, että suomen mies-sana voi mahdollisesti yleistyä tarkoittamaan pronominin yksikön kolmannen muodon hän-sanaa, samoin kuin ruotsin man-pronominia käytettäessä. (Engelberg 2016, 10). Kielessä mies nähdään yleensä normina, perusmuotona, nainen poikkeuksena. Mies on ihmiskäsitteen semanttinen prototyyppi.

Sukupuolineutraalien ilmausten piilosukupuolisuus näkyy esimerkiksi suomen yksikön kolmanteen persoonaan viittaavassa pronominissa hän. Tutkimusten ja havaintojen tuloksena on arvioitu, että hän-pronominin prototyyppiksi hahmotetaan mies, ja tähän pronomiin liittyvä piilomaskuliinisuus on yksi suomen kielen keskeisin seksistinen ilmiö. (Engelberg 2018, 31.) Myös ihminen-sana koetaan yleisesti viittaavaan useimmin miespuoliseen henkilöön. Neutraalinimitykset voivat myös olla sukupuolisesti viritettyjä eli ihmiset kohdentavat nimitykset enemmän tiettyyn sukupuoleen. Näitä ovat ammateissa esimerkiksi sairaanhoitaja tai sotilas, adjektiiveissa esimerkiksi viehkeä ja komea, verbeissä harppoa tai kimittää. (Engelberg 2018, 33.) Piilosukupuolen on katsottu olevan kaikille kielille yhteinen ominaisuus. Sitä tuottavat ammattien sukupuolittunut jako, stereotypiat, sukupuolten sosiaaliset olosuhteet ja kulttuurin ihmiskuva. Piilosukupuolisuus nousee esiin varsinkin tapauksissa, joissa sana itsessään ei tunnu kuvaavan viittauksen kohteena olevan henkilön sukupuolta. Tällöin voidaan käyttää ilmaisuja nais- tai miespuolinen esimerkiksi ilmaisussa raskaana oleva naissotilas. (Engelberg 2018, 33.)

On havaittu, että kun puhutaan esimerkiksi miehiin liittyvästä ihmisoikeusasiasta, kuten totaalikieläytymisestä, puhutaan yleisesti ihmisoikeuksista. Kun taas puhutaan esimerkiksi miesten väkivaltaista naisia kohtaan, puhutaan naisten oikeuksista eikä yleensä ihmisoikeuksista. (Engelberg 2018, 41.)

Määritteiden nais/mies epäsymmetrinen ilmaisu tulee esille siten, että naispuolinen määrite ilmaistaan keskimäärin useammin kuin miesmäärite, esimerkiksi sanaparissa lentäjä/naislentäjä. Tämä antaa ilmaista, että on olemassa vain yksi sukupuoli, feminiini. Mies on siis prototyyppi, ihminen. (Engelberg 2018, 42–43.) Korostunut määritteen käyttö lisää ajatusta, että mies on normi. Kun ammattinimitykseen liittyy vahva sukupuoleen viittaava mielleyhtymä, ei määritettä käytetä, esimerkiksi sanoissa teurastaja ja kätilö. (Engelberg 2018, 43–44.)

Mies- ja naissan epäsymmetria näkyy myös siinä, että mies-sana (samoin kuin poika-sana) on suomen kielen taajuussanastoissa yleisempi kuin nainen, tyttö tai tytär. (Engelberg 2018, 46–47.) Miehäs sana viittaa hyviin luonteenpiirteisiin, naisellinen taas enemmän ulkonäköön. (Engelberg 2018, 49.) Nainen-sanaan liittyy useammin negatiivinen affektiivisuus kuin mies-sanaan. Nais-sanaa voidaan usein käyttää silloin kuin nainen on tehnyt jotain sosiaalisesti epäilyttävää, esimerkiksi sanomalehden otsikoissa huijarinainen vei rahat. (Engelberg 2018, 50–51.)

Naisten ja miesten nimitysten merkitykset ovat muuttuneet ajan saatossa, ja osa sanojen merkityksistä huononee ja osa muuttuu positiivisemmiksi. Naisiin liittyvät sanat ovat usein huonontuneet. Esimerkiksi piika-sana on ennen ollut tasa-arvoinen renki-sanan kanssa, mutta nykyisin siihen liittyy vähätteleviä merkityksiä. Neiti-sanaa käytetään nykyisin viittaamaan joskus naiselliseen mieheen. Miehiä kuvailevassa sanastossa esimerkiksi äijä-sana on saanut positiivisia merkityksiä. (Engelberg 2018, 56–58.)

Monet sukupuolineutraalit sanat ovat itse asiassa maskuliinisia. Kun puhutaan esimerkiksi ihmisestä, tyyppillisestä lottovoittajasta tai televisionkatsojasta, tulkitaan sen tarkoittavan useimmiten miestä. Geneerisestä eli yleispätevästä maskuliinisuudesta ovat myös esimerkkeinä yhdyssanat, esimerkiksi vihemies voi tarkoittaa molempia sukupuolia. Myös yhdyssanat, verbijohdokset ja sanaliitot, esimerkiksi veljeillä, uskottu mies ja yhtenä miehenä voivat viitata molempiin sukupuoliin. Sananlaskuissa esiintyy myös geneeristä maskuliinisuutta, esimerkiksi sanonnoissa ei nimi miestä pahenna ja auta miestä mäessä, älä mäen alla. Ammattien nimityksiä on myös tutkittu, samoin sitä, missä ammateissa naiset ja miehet esitellään teksteissä ja kuvissa. Ammattinimikkeissä kiinnitetään huomiota esimerkiksi samaa ammattia tarkoittaviin putkimies ja putkiasentaja nimityksiin ja naisiin viittaaviin päätteisiin, esimerkiksi tarjoilijatar tai etuliitteisiin kuten naisministeri. (Engelberg 2010, 167–168.)

Yleistävät maskuliini-ilmaukset suomen kielessä ovat siis yhdyssanoja, johdoksia, sanaliittoja, sanontoja ja sananlaskuja. Ammattinimikkeistön lisäksi niitä käytetään säädöskielessä. Niiden ajatellaan olevan sukupuolineutraaleja tai muuttuneen sukupuolineutraaleiksi, mutta tutkimusten mukaan ne tulkitaan enemmän miehiin kuin naisiin viittaaviksi. (Engelberg 2018, 72.)

Ulkomaisissa tutkimuksissa on todettu, että lapset arvioivat naisten menestyvän miehisissä ammateissa paremmin silloin, kun niihin viitattiin sukupuolineutraaleilla ilmaisuilla eikä geneerisillä maskuliinisilla sanoilla. Varsinkin tytöt olivat tällöin kiinnostuneempia näistä ammateista. Tutkijat katsoivat, että neutraalien ammattinimitysten käyttö koulutuksessa ja lehtikielessä loisi kuvaa miehisten ammattien soveltuvuudesta kaikille. Toisessa tutkimuksessa ranskankieliset nuoret arvioivat, että naisilla ja miehillä oli yhtäläisemmät mahdollisuudet menestyä ammatissa, kun sen nimike esitettiin heille sekä feminiini- että maskuliinimuodossa eikä vain maskuliinisena. (Engelberg 2018, 78.) Saksankielisissä tutkimuksissa havaittiin, että johtaja-sanana esittäminen sekä feminiini- että maskuliinimuodossa sai nais- ja mieshakijan tuntumaan koehenkilöistä yhtä sopivilta tehtävään, kun taas vain maskuliininen ammattinimike sai koehenkilöt pitämään miespuoleista hakijaa parempana. (Engelberg 2018, 78–79.)

Metaforinen sukupuoli tulee esiin satunnaisissa sanapareissa, esimerkiksi sanaparissa veitsi-haarukka, jossa veitsi koetaan maskuliiniseksi ja haarukka feminiiniseksi. Jos taas esitellään sanapari haarukka-lusikka, haarukka nähdään maskuliinisena ja lusikka feminiinisenä. Määritteenä ei siis ole esineen olemus vaan ero. Maskuliinisina pidettyjä asioita arvostetaan enemmän, eli kysymys ei ole vaan erosta vaan myös arvojärjestelmästä. (Cameron, 1996, 107–108).

Transitiivisuuden tutkimus viittaa verbien tutkimukseen, eli kuka tekee mitä ja kenelle. Katsotaan myös, onko verbi tekemistä, jolloin sen katsotaan liittyvän maskuliinisuuteen, vai osoittaako verbi tunteita, jotka liitetään feminiinisyyteen. (Mills 1995, 143). Nominaalistamisessa ja passiivistamisessa tekijä häivytetään, ja tätä strategiaa on käytetty usein naisesta kerrottaessa. Näitä metodeja käytetään paljon varsinkin median representaatioita tutkittaessa. (Mills & Mullany 2011, 79.)

2.4 Oppikirjat ja sukupuoli

Koulua pidetään hitaasti uusiutuvana ja oppimateriaalien katsotaan usein seuraavan yhteiskunnan kehityksen jäljessä. Oppikirjojen sisältöön vaikuttavat muutokset yhteiskunnassa, teknologiassa ja markkinataloudessa. Kuitenkin oppikirjat ovat konservatiivisia ja konventionaalisia eli aiemmat faktat, muodot, teemat ja ideat siirtyvät usein oppikirjoista toisiin. (Palmu 2002, 121.)

Opetusteksteillä on aina hierarkkinen lähtökohta, sillä tekstin kirjoittajalla on opetettavaa lukijalle. Siksi kirjoittaja laatii tekstinsä siten, että se muodostaa argumenttien hierarkian. Hän johdattaa lukijansa yhteisössä vallitsevien ristiriitaistenkin ajattelutapojen kautta kohti pääargumenttia, jonka pätevyyden perustelemiseen hän kirjoittamisprosessillaan pyrkii. (Tainio, 2001, 46).

Lahelman (1992) tutkimuksessa huomattiin, etteivät tekstikirjat kannusta oppilaita valitsemaan sukupuoli-tyypillisiä ammatteja. (Tainio & Karvonen 2017). Nuorille suunnatuissa ammatinvalinnan oppikirjoissa puhutaan tasa-arvosta, mutta se nähdään henkilön oman persoonallisuuden ja psykologian näkökulmasta. Vaikka yritetään välttää syrjivää tekstiä, kuitenkin tytöt nähdään kiltteinä ja pojat villeinä. (Tainio & Karvonen 2017).

Koulun piilo-opetussuunnitelmalla tarkoitetaan sitä kaikkea, mitä koulussa opitaan varsinaisen opetussuunnitelman ulkopuolella. Se kytkeytyy epäsuorasti koulun yhteiskunnallisiin tehtäviin ja osaltaan tuottaa työelämän työnjaon ja valtasuhteiden mukaisia asenteita. (Metso 1992, 271.) Oppisällöissä ja oppikirjoissa se viittaa niissä esiintyviin käsityksiin sukupuolista ja sukupuolten tehtävistä (Metso 1992, 272). Oppikirja-analyysit ovat näyttäneet, että tyttöjä ja naisia kuvataan vähemmän kuin poikia ja miehiä, ja sukupuolet esitetään niissä stereotyyppisissä tehtävissä. Naiset toimivat kotitehtävissä ja naisille tyypillisissä ammateissa, kun taas miehet suuntautuvat kodin ulkopuolelle ja toimivat monissa eri ammateissa ja yhteiskunnallisissa tehtävissä. (Metso 1992, 272–273, ks. myös Palmu 1992.) Jos sukupuolten tasa-arvo on esillä oppimateriaaleissa, se esitetään yleensä toteutuneena (Lahelma & Gordon 2003, 34).

Sukupuoliroolit oppimateriaaleissa antavat opiskelijoille viestin kulttuurisesti sopivista sukupuolirooleista (Mills & Mustapha 2017, 5). Rooleja kannustamaan murtavia malleja on vähän. Jos halutaan edistää tasa-arvoa, oppimateriaalin ei tulisi sisältää tavoitteiden vastaista piiloviestintää. Oppikirjojen tulisi toimia muutostekijöinä ja luoda perusteet tulevaisuuden tasa-arvolle ja antaa uusia malleja ja mahdollisuuksia tuleville sukupolville. (Palmu 1992, 303–304.) Viime vuosina Suomessa tehdyt oppikirjatutkimukset eri oppiaineissa ovat osoittaneet kuitenkin parannusta stereotyyppisissä representaatioissa, mutta monimuotoista seksuaalisuutta ei esiinny juuri lainkaan. (Tainio & Karvonen 2017).

Oppikirjatutkimuksen alueella on tutkittu Suomessa ja kansainvälisesti oppikirjoissa esiteltyjen naisten määrää esimerkiksi johtotehtävissä, sitä, kuinka monta kertaa naiset käynnistävät keskustelun ja miesten ja naisten ammatillisia rooleja. Tutkimuksen kohteena ovat myös olleet miehiä ja naisia kuvaavat substantiivit ja adjektiivit, naisten ja miesten tehtävät, paikat, jotka liittyvät naisiin ja miehiin, miesten ja naisten asema ja näkyvyys kuvissa. Sisällönanalyysia on tehty myös naisiin ja miehiin liittyvästä sanastosta ja siitä, mitä naiset ja miehet sanovat oppikirjoissa ja keskustelun kautta. (Mills & Mustapha 2017, 5–6.)

Stereotyyppiat ovat ideologisia muodostelmia, jotka esitetään lukijalle ikään kuin ne edustaisivat tervettä järkeä, tietoa, joka näyttää esittävän itsensä ikään kuin se olisi luonnollinen tai itsestään selvä. (Mills & Mustapha 2017, 3). Sukupuoliin liittyvät stereotyyppiat ovat niiden odotusten ja asenteiden tiivistymiä, jotka liittyvät sukupuoliin. Ne muuttuvat kulttuurin mukana eli ovat sidottuja omaan kulttuuriimme. (Palmu 1992, 302). Yleensä lukija ei tarkastele systemaattisesti eri sukupuoliin liittyviä merkityksiä vaan vastaanottaa nämä merkitykset ja tulkitsee ne käyttäen omaa kokemusmaailmaansa ja liittää ne omiin havaintoihinsa. (Palmu 1992, 302–303.)

Ruotsalainen Carlson tutki maahanmuuttajille suunnattujen ruotsin kielen oppikirjojen kehitystä 1960-luvulta 1990-luvulle. Tutkimuksessaan hän havaitsi, kuinka puhe työstä ja opiskelusta muuttui vuosikymmenien aikana. Aiemmin työ nähtiin helposti saavutettavana tuolloin olleen hyvän työtilanteen takia. 1990-luvulle tultaessa kirjoissa alkoi esiintyä enemmän keskustelua opiskelusta työnsaannin edellytyksenä ja myös ruotsalaisen yhteiskunnan turvaverkoista. Työnsaanti oli nyt vaikeaa ja edellytti opiskelua ja aktiivista työnhakua. (Carlson 2007.)

Maahanmuuttajan pitää tutkimuksen mukaan omaksua ruotsalainen lagom-asenne ja sopeuttaa itsensä tähän kuvaan. Teksteistä tulee esille, että sopeutuminen on pitkä tie, joka saavutetaan kursien ja työharjoitteluiden kautta. Oppikirjojen tekstien tieteellisenä pohjana ja perusteluna ovat ruotsalaisen yhteiskunnan tuottamat raportit ja selonteot. Ongelmia ilmenee, jos ei pysty saamaan kursseja läpi tai ei saa työpaikkaa, ja seurauksena on syrjäytyminen ja marginalisoituminen. On myös ristiriita valinnan vapauden ja ruotsalaiseen yhteiskuntaan sulautumisen välillä. Tämä ilmenee varsinkin naisilla ja eri etnisillä ryhmillä. Vaikka Ruotsi valtiona esittää olevansa monikulttuurinen, tämä ei näy teksteissä vaan lähtökohtana on syntyperäinen ruotsalainen vastaan muut. Kotitöitä

esitellään esiliinaan puetun miehen kuvalla, joka hämmentää pataa, vaikka todellisuus on muuta. (Carlson 2007.)

Oppikirjoissa ei näy intersektionaalisuus vaan me-ne asenne. Sosiaalinen luokka, etnisuus ja sukupuoli eivät näy teksteissä. Päämääränä oppikirjoissa on tulla hyväksi työntekijäksi, asiakkaaksi ja opiskelijaksi ja hyväksi demokraattiseksi kansalaisiksi ruotsalaiseen tapaan. Viime aikoina on Ruotsissa kuitenkin noussut tutkijoiden ja opetusviranomaisten taholta pyyntöjä tutkia kriittisesti oppikirjojen sisältöä ja niiden antamaa kuvaa ruotsalaisesta yhteiskunnasta. (Carlson 2007.)

Nykyisiä oppikirjoja kuvataan usein mosaiikkimaisiksi eli ne koostuvat useista eri elementeistä. Oppikirjan aukeamalla voi olla leipä- eli päättekstiä, kuvia, graafeja, taulukoita ja tietoruutuja. On opittava tekniikka, jonka avulla osataan suunnistaa oikeassa järjestyksessä sivuilla ja tämä voi käydä raskaaksi. (Hiidenmaa 2006, 63–64.) Maahanmuuttajille suunnatuissa oppikirjoissa tekstityyppinä on yleensä kertomus eli narraatio, jossa kuvaillaan henkilöitä, paikkoja ja tapahtumia ja asiat etenevät aikajärjestyksessä. (Hiidenmaa 2006, 67.) Oppikirjoissa käytetään myös erittelyä eli analyysia, jossa ilmiöitä tarkastellaan monelta kannalta. Ne jaetaan osiin, nimetään ja niiden keskinäisiä yhteyksiä tarkastellaan. Teksti sisältää määritelmiä ja on asiapitoista ja usein raskaslukuista. (Hiidenmaa 2006, 69.) Maahanmuuttajien oppikirjoissa näitä tekstikohtia ovat usein kielioppi ja fraasien esittely.

Maahanmuuttajille suunnatut oppikirjat ovat helppoa suomea eli niissä sovelletaan selkokielen piirteitä. Selkokieli on kieltä, joka on mukautettu sanaston, sisällön ja rakenteiden osalta yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi. Se on suunnattu ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea ja/tai ymmärtää yleiskieltä, kuten ihmisille, joilla on kehityshäiriöitä tai joiden sairaus tai ikääntyminen vaikeuttavat yleiskielen ymmärtämistä. Yhtenä ryhmänä ovat myös ympäristön vaikutuksesta vaikeuksia kohtaavat kuten esimerkiksi maahanmuuttajat. (Leskelä & Virtanen 2006, 8–9.)

Yleisinä selkokielen ohjeina ovat ensinnäkin, että aihe on rajattava olennaiseen. Sanaston on oltava yleistä ja tuttua ja abstraktit sanat pitää selittää. Lauserakenteet ovat yksinkertaisia, ja on vältettävä passiivi- ja nominaalimuotoja. Lauseiden tulee olla lyhyitä, tärkein asia on päälauseessa ja selventävät sivulauseessa. Asia tulee kiinnittää aikaan ja paikkaan, tekstin tulee olla konkreettista ja yhteen sidottua. (Leskelä & Virtanen 2006, 13–14.)

3 TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄT

Tutkimusaineistona on oppikirjasarja Mirka Jussila, Työelämän suomea 1. Suomeksi ammattiin (Ts1) ja Jepa Piirainen, Työelämän suomea 2. Suomeksi työhön (Ts2). Molemmat kirjat on painettu vuonna 2017. Sarja on tarkoitettu suomen kielen taitotasolle A2-B1, eli takana täytyy olla jo perustason suomen kielen opintoja. Kirjasarja on suunnattu esimerkiksi ammattioppilaitosten valmistavaan koulutukseen, kotoutumiskoulutuksen loppuvaiheeseen ja muiden valmistavien kurssien opetukseen.

Sarjan ensimmäinen osa käsittelee ammattikoulutusta ja koulutukseen hakemista sekä esittelee eri ammatteja. Esiteltävät ammatit ovat tarjoilija, leipuri, myyjä, kondiittori, pukuompelija, kampaaja, puutarhatyöntekijä, siivoaja, maalarin, kiinteistöhoitaja, ICT- asentaja, insinööri, hitsaaja, koneistaja, ajoneuvoasentaja sekä lähihoitaja. Ensimmäisessä osassa päähenkilöinä ovat pariskunta Milla ja Dimitri. Milla opiskelee yliopistossa venäjän kielen kääntämistä ja Dimitri opiskelee suomen kielen kurssilla. Hän tekee töitä ravintolassa mutta on kiinnostunut rakentajan ammatista. Heidän ystäviensä ovat virolainen Eliise, joka on tieto- ja viestintätekniikan insinööri ja etsii töitä Suomesta sekä irakilainen Farah, jolla ei vielä ole ammattia. Hän on työharjoittelussa päiväkodissa. Henkilöihin kuuluvat vielä Millan 16-vuotias pikkuveli ja tämän samanikäinen somalialainen kaveri.

Sarjan toisessa osassa käsitellään varsinaista työnhakua, ja siinä käydään läpi työnhakuasiakirjoja, erilaisia työhaastatteluja, työpaikan perehdytystä ja työelämää ja työkulttuuria. Päähenkilöitä ovat ensimmäisessä osassa jo esiintyneet Dimitri ja Farah sekä Lars, joka on saksalainen korkeakoulutettu rakennusinsinööri, joka etsii töitä Suomesta sekä hänen suomalainen vaimonsa, jonka nimeä ei mainita esittelyssä. Nimi tulee ilmi kirjan alussa olevassa tehtävässä. Virolainen Liivi on sairaanhoitaja, joka hakee töitä, ja Pablo on kolumbialainen mies, joka työskentelee tarjoilijana, mutta haluaa vaihtaa ammattia ja on kiinnostunut myyjän työstä.

Tutkin oppikirjojen tekstejä ja kuvia sekä määrällisellä analyysillä että sisällönanalyysillä. Tutkimuskysymykseni on, miten suomea toisena kielenä opiskeleville maahanmuuttajille opetetaan ammattien nimeämistä, esiintyykö ammattien esittelyssä sukupuolittuneisuutta ja miten perhe paikannetaan maahanmuuttajan koti- ja työsuhteissa teksteissä.

Analyysikysymykseni ovat:

Minkä ammatin edustajina naiset ja miehet esitetään teksteissä ja kuvissa?

Miten ammattinimikkeitä on käytetty teksteissä?

Miten nainen ja mies paikantuvat ammatissa ja perheessä?

Aineistona käytin oppikirjojen kuvia ja kaikkia tekstejä. Kuuntelin myös kirjojen kuuntelutehtävät. Käytin määrällistä sisällönanalyysia sanaston ja kuvien analyysissa. Tekstin analyysissa käytin kriittistä sisällönanalyysia. Koska analysoin vain kahta kirjaa, tarkensin analyysin neljään ammattialaan, joista kahteen yhdistin useamman ammattialan. Yhdistämisen perusteluna oli, että ensimmäinen ammattialaryhmä (autoala, metallien jalostus ja talonrakennusala) katsotaan yleensä miesvaltaiseksi ja toinen ryhmä (kauneudenhoitoala, kaupan ala ja ravitsemisala) katsotaan palvelu-aloiksi. Perustelen tarkennustani sillä, että kahdesta kirjasta ei löytynyt kaikista ammattialoista kuin ehkä yksi maininta, osasta ei yhtään. Nämä neljä valitsemani alaa esiintyivät eniten sekä teksteissä että kuvissa.

3.1 Kuva-analyysi

Kuva-analyysissa representaatio voidaan nähdä tapahtumana, jossa objekteihin, kuviin tai ihmisiin liitetään tiettyjä merkityksiä, ja sitä kautta annetaan merkityksiä ympäröivälle maailmalle ja sen sosiaalisille suhteille. Representaation voidaan sanoa olevan samalla sekä esittävä, edustava että tuottava. (Paasonen 2010, 40.) Jos kuva esimerkiksi esittää naista lähihoitajana, se samalla edustaa laajempaa kokonaisuutta eli esimerkiksi naista hoiva-alan edustajana. Representaatiot edustavat myös tuottavuutta siten, että ne eivät vain heijasta yhteiskunnallisia arvoja ja ymmärryksiä, vaan myös vaikuttavat niiden muotoutumiseen ja kierrätettävyyteen. Ne uusintavat, tuottavat ja markkinoivat ymmärryksiä esimerkiksi sukupuolesta. (Paasonen 2010, 41.)

Representaatiotutkimukset ovat pohtineet erilaisten ihmisryhmien kuvaamisen tapoja. Naiskuvakriittikki on kohdistunut esimerkiksi missikisoihin, elokuvaan ja televisiosarjoihin, naistenlehtiin ja mainoksiin. Toisaalta on kysytty, miten hahmotetaan ja määritetään oikea ja väärä naiseus. Tavot, joilla ihmisryhmiä kuvataan, vaikuttavat tapaamme suhtautua heihin. Tavot suhtautua heihin puolestaan taas vaikuttavat, miten heitä representoidaan. Representaatiot vaikuttavat siihen, millaisena näemme ympäröivän maailman mutta myös itsemme. (Paasonen 2010, 43–46.) Tutkimissani

oppikirjoissa ihmiset, sekä naiset että miehet on esitetty nuorina, viehättävinä ja hoikkina. Yhtään ylipainoista tai vähemmän viehättävää ei kuvissa näy. Voisi ajatella, että tällainen representaatio maahanmuuttajia edustavista opiskelevista ja työskentelevistä ihmisistä voi pelottaa tavallista maahanmuuttajaopiskelijaa. Representaatioanalyysin ei tarvitse olla kuvien ennalta-arvattavuutta, esimerkiksi niiden stereotyyppisyyttä arvostelevaa negatiivista kritiikkiä. Kannattaa paremminkin pohdita, kuinka ne ovat rakentuneita ja valikoituneita, missä viitekehyksessä ne on tuotettu ja millaisia kulttuurisia seurauksia niillä mahdollisesti tulee olemaan. (Paasonen 2010, 46.)

Kuvien määrällisen sisällönanalyysin hyvä puoli on kyky käsitellä laajoja aineistoja ja löytää niistä punainen lanka. Samalla syntyy vaatimus itserefleksiivisyydestä, koska tutkijan täytyy perustella oma tiedonhankintansa. Kun keskitytään aineiston luokitteluun, voivat kuitenkin tekijän ja tulkitsejan roolit jäädä tutkimatta ja kuvan tulkinnan ylikorostus voi jättää kuvan taustalla olevat moninaiset kulttuuriset, fyysiset, psyykkiset ja materiaaliset prosessit huomiotta. (Seppä 2012, 229–230.)

3.2 Laadullinen tutkimus sukupuolentutkimuksessa ja kriittinen sisällönanalyysi

Kun puhutaan laadullisista eli kvalitatiivisista menetelmistä, korostuvat toisaalta pyrkimys tarkkuuteen menetelmien käytössä, toisaalta vapaus: Katsotaan, että kvalitatiivisia menetelmiä käytettäessä tieteenfilosofiset lähtökohdat ovat sellaisia, joista lähtevä empiirinen analyysi on aina tulkinnallista. Toisaalta katsotaan myös, etteivät kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmät voi olla niin kanonisoituja kuin kvantitatiivisissa menetelmissä. (Eskola & Suoranta 1998, 8.)

Pohdittavaksi tulee, lähdetäänkö tutkimukseen menetelmistä vai ilmiöistä. Laadulliset menetelmät ovat työkaluja ja kohdeilmiötä tulee pohtia käsitteellisesti. (Eskola & Suoranta 1998, 14–15.) Laadullinen aineisto voi olla aineistoa, joka on ilmiasultaan tekstiä, esimerkiksi oppikirjatekstejä. Kvalitatiivisissa menetelmissä ilmenee ilmiöiden prosessiluonne ja tutkimustulokset ovat historiallisesti muuttuvia ja paikallisia. (Eskola & Suoranta 1998, 15–16.) Niinpä esimerkiksi oppikirjatekstit muuttuvat ajan kuluessa.

Laadullisen tutkimuksen yksi tyypillinen tekijä on usein avoin tutkimussuunnitelma, koska eri tutkimuksen vaiheet kietoutuvat yhteen ja tulkinta jakautuu koko tutkimusprosessin ajalle (Eskola & Suoranta 1998, 16). Laadulliseen tutkimukseen kuuluu usein pieni otanta, jota pyritään analysoimaan

mahdollisimman tarkasti, ja jossa tutkijan on kyettävä rakentamaan tutkimukseensa vahvat teoreettiset perustukset (Eskola & Suoranta 1998,18). Laadullinen tutkimus ei pyri tilastolliseen yleistettävyyteen vaan kuvaamaan, ymmärtämään ja tulkitsemaan ilmiöitä ja toimintaa (Tuomi & Sarajarvi 2018, 98).

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimusta voidaan lähteä tekemään aineistolähtöisesti, eli teoria rakennetaan empiirisestä aineistosta lähtien ylöspäin. Hypoteesittomuus on myös yksi piirre eli ennalta lukkoon lyötyjä oletuksia ei ole. Kuitenkin havaintomme perustuvat aina aikaisempiin kokemuksiimme, mutta ne eivät saisi rajata tutkimusta. Tutkijan pitäisi sen sijaan yllättyä tai oppia uutta tutkimuksestaan. Tutkija voi kuitenkin kehittää työhypoteeseja eli ennako-oletuksia. (Eskola & Suoranta 1998, 18–20.) Liian vahvat ennako-oletukset voivat häiritä tutkimustyötä. Kysymyksenasettelusta voi tulla yllätyksetön, jo tiedettyä toistava ja jopa epäeettinen (Laitinen 2010, 47).

Tutkijalta vaaditaan tutkimuksellista mielikuvitusta, koska hänellä on jonkinlaista tutkimuksellista vapautta. Laadullinen tutkimus ei ole subjektiivisen ja objektiivisen vastakohta, pikemminkin on kysymys erilaisista näkökulmista. (Eskola & Suoranta 1998, 20–22.) Laadulliseen tutkimukseen kuuluu myös narratiivisuus, ihmisten tapa tehdä selkoa todellisuudesta, jossa tarinamuoto on inhimillinen ominaisuus ja elämisen perusrakenne (Eskola & Suoranta 1998,22).

Laadullisessa tutkimuksessa aineisto voi olla harkinnanvaraisesti, teoreettisesti tai tarkoituksenmukaisesti koottu poiminta tai harkinnanvarainen näyte. Tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin vaan yritetään kuvata jotain tapahtumaa, ymmärtää jotain toimintaa tai antaa teoreettisesti mielekäs tulkinta ilmiöstä. (Eskola & Suoranta 1998, 61). Tarkoitus on pyrkiä rakentamaan aineistosta teoreettisesti kestävä näkökulma (Eskola & Suoranta 1998, 62).

Aineiston tulkinnassa tutkija rakentaa tulkintoja aineistosta eli tekstistä käsin. Tähän liittyy fenomenologinen menetelmä eli tulkinta yksityisestä yleiseen. Yksittäinen ilmiö nähdään mahdollisimman pelkistettynä ja edetään eri tutkimusvaiheiden kautta tilanteeseen, jossa voidaan nähdä ilmiöön liittyviä syvempiä merkityksiä. (Eskola & Suoranta 1998, 147.)

Laadullisen aineiston analyysi eli sisällönanalyysi pitää sisällään monenlaisia tapoja tehdä tutkimusta, ja voi olla väljä teoreettinen kehys tai metodi (Tuomi & Sarajarvi 2018, 103).

Sisällönanalyysillä kerätty aineisto järjestellään johtopäätösten tekoa varten. Kritiikkinä on usein, että tällöin esitellään järjestelyn tulokset tutkimuksen tuloksena eikä tehdä mielekkäitä johtopäätöksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117.)

Tekstianalyysi voi olla kirjava tapa luokitella ja järjestää laadullista aineistoa. Määrällinen tekstianalyysi eli sisällönerittely on kvantitatiivista esimerkiksi mitatessaan sanojen esiintymistä. (Eskola & Suoranta 1998, 187–188.) Sisällönerittelyssä kerätään sanoja, esiintymistiheyksiä, dokumenttien analyysia, jossa kuvataan kvalitatiivisesti tekstin sisältöä tai erillisiä sanoja (Tuomi & Sarajärvi 2018, 119). Sisällönanalyysissa taas pyritään kuvaamaan tekstin sisältöä sanallisesti.

Tuomi ja Sarajärvi (2018) erottelevat sisällönerittelyn ja sisällönanalyysin, kun taas Salo kritisoi sisällönanalyysia käyttäen vain tätä termiä. Hänen mukaansa sisällönanalyysi tuottaa vain luokitteluja eikä varsinaiseen analyysiin ylletä. Luokittelu esitetään analyysin tuloksena. (Salo 2015, 166.) Hän kritisoi myös määrällisen analyysin käyttöä laadullisessa aineistossa (Salo 2015, 170).

Kun pohditaan laadullisen tutkimuksen luotettavuutta, on muistettava, että lähtökohtana on subjektiivisuus ja se, että tutkija on oman tutkimuksensa tutkimusväline (Eskola & Suoranta 1998, 212). Sisäisessä validiteetissa tarkastellaan, ovatko tutkimuksen teoreettiset ja käsitteelliset määrittelyt sopusoinnussa. Tämä osoittaa tutkijan tieteellisen otteen ja tieteenalansa hallinnan. Ulkoisessa validiteetissa katsotaan, ovatko tehdyt tulkinnat ja johtopäätökset päteviä aineistoon nähden, ja kuvaako tutkimus tutkimuskohdetta sellaisena kuin se on. Reliabiliteetin varmistaa se, ettei aineiston tulkinta sisällä ristiriitaisuuksia. (Eskola & Suoranta 1998, 214.)

Sukupuolen tutkimus tähtää tasa-arvoisempaan yhteiskuntaan. Se tuo näkyville naisten ja muiden alistettujen ryhmien elämään vaikuttavia valtasuhteita ja käytäntöjä. Tärkeänä nähdään tiedon tuottaminen ja arvottavien valtarakenteiden haastaminen. Tiedon ja tietämisen tapojen moninaisuus ja naisten kokemusten rooli tiedon lähteenä ovat keskiössä. Sukupuolen tutkimus on sitä mieltä, että neutraalia tietämistä ei ole. (Suoranta & Rynänen 2014, 127–128.) Täältä pohjalta voidaan katsoa, että sukupuolen tutkimus on kriittistä tutkimusta, koska sen ajattelun lähtökohtana on sisäänrakennettu omien ehtojen ja lähtökohtien pohdinta, johon liittyy myös intersektionaalisuus eli yksilön asemaan yhteiskunnassa sukupuolen lisäksi vaikuttavat muut erot, kuten yhteiskuntaluokka, ikä, alkuperä tai seksuaalinen suuntaus (Liljeström 2004, 13).

Sukupuolentutkimus ei ole tietty tutkimusmetodi, vaan näkökulma tietoon, tutkimiseen ja tutkimisen tarkoituksiin (Suoranta & Rynnänen 2014, 131). Tärkeä termi on standpoint eli mistä tai kenen näkökulmasta asioita katsotaan (Suoranta & Rynnänen 2014, 133). Tiedon tuottamisen lähtökohta ovat naisten kokemukset. Sukupuolentutkimus on sitä mieltä, että valtavirtatieteen teorit eivät anna välineitä ja käsitteitä, joilla tutkia näitä kokemuksia. Naisten kokemukset tulee asettaa historiallisiin ja sosiaalisiin konteksteihin osaksi sitä sosiaalista todellisuutta, jossa kulloinkin eletään. (Matero 1996, 245.) Sukupuolentutkimuksen tieto on tiedon purkamista ja rakentamista. Purkamisessa tieteen ja tiedon sukupuolittuneisuutta kritisoidaan. Rakentamisessa etsitään uusia tiedon ja tietämisen tapoja naisille ja naisten lähtökohdista. (Matero 1996, 245.)

Akateeminen tutkimus sukupuolesta ja kielestä alkoi länsimaissa 1970-luvun puolivälissä. Tuolloin huomattiin myös, että kieltä tutkimalla voitiin päätellä paljon siitä, miten yhteiskunta toimii ja miten yksilöt rakentavat identiteettiään ja kulttuuriaan. Kielen ja sukupuolen tutkimus ei välttämättä ole feminististä tutkimusta, koska jälkimmäiseen liittyy erityinen poliittinen tarkoitus, kun se kohdistaa huomionsa sukupuolen, politiikan ja ideologian osa-alueisiin. Nykyään katsotaan, että feminismistä on länsimaissa tullut osa tieteen yleislinjaa. Kielen tutkimuksen tulee laajentua myös yhteiskunnalliseen ja lainsäätämisasioihin siten, että se edesauttaa henkilökohtaista ja institutionaalista muutosta. Postmodernismin myötä myös sukupuolentutkimus on kääntynyt yhteisöllisyydestä individualismiin, jolloin on syntynyt pelko siitä, jätetäänkö institutionaaliset tasot tutkimatta. (Mills & Mullany 2011, 1–5.)

Alussa tehtiin kvantitatiivista tutkimusta isoista ihmisjoukoista, jolloin naisten ja miesten erot yleistettiin liiaksi, sitten siirryttiin pienimuotoisempaan kvalitatiiviseen tutkimukseen ja tutkittiin pieniä ryhmiä. Nyt sukupuolentutkimus on alkanut suosia tutkimuksen teossa mixed method -menetelmää, jossa yhdistellään kvalitatiivista ja kvantitatiivista tutkimusta. Tutkimusten yhdistelmä lisää tutkimuksen validiteettia ja laajentaa kohdeyleisöä. Tärkeinä on nähty myös poliittiseen vaikuttamiseen pyrkivä tutkimus ja toimintatutkimus. (Mills & Mullany 2011, 93–95.)

Mills (1995) vastaa kysymykseen, miksi kriittistä sisällönanalyysia tarvitaan. Ensinnäkin hän näkee, että perinteinen sisällönanalyysi ei erota syrjimyksen tasoja, esimerkiksi sitä, että naiset eivät voi kirjoittaa tietyistä asioista. Toiseksi perinteisen sisällönanalyysin mukaan kirjoittaja on yksin vastuussa kirjoittamisestaan eikä saa vaikutelmia ympäristöstään. Jos kirjailija kirjoittaa seksistisesti, se

nähdään tämän kirjailijan henkilökohtaisena ongelmana eikä osana laajempia yhteiskunnallisia syrjiviä rakenteita. Kolmanneksi perinteinen sisällönanalyysi katsoo, että lukija tuottaa itsenäisen vastauksen lukemaansa, feministisen näkemyksen mukaan taas pitää luoda yhteisiä lukukokemuksia (readings), joissa näkyy, mihin alaryhmään kuulumme. Tähän voisi liittyä intersektionaalisuuden käsite, jossa tiedostamme lukiessamme paikkamme osana ikää, etnisyyttä, sukupuolta ja sosiaalista luokkaa. Neljänneksi Millsin mielestä lukijan tulee ymmärtää teksti neuvottelun paikkana, ei vain säiliönä merkityksiä. (Mills 1995, 34).

Kriittinen sisällönanalyysi ei ole liittynyt niinkään eri nimisiin feministiliikkeisiin (liberalistinen, marxistinen jne.) vaan aaltoihin, joista ensimmäinen syntyi viime vuosisadan alussa suffragettien myötä. Toinen aalto vaikutti 1970-luvulla, jolloin naisten ja miesten erot myönnettiin, ja alettiin tutkia kieltä tästä näkökulmasta. Miehet ja naiset käsitettiin omiksi homogeenisiksi ryhmiin. Ongelmana on, että tällöin toisen ryhmän katsotaan olevan aina parempi kuin toinen, ja ryhmien sisäisiä eroavaisuuksia ei huomioida. Toisen aallon keskiössä oli valkoinen, länsimainen, keskiluokkainen heteroseksuaalinen nainen. Kolmas aalto kiinnittää huomiota myös muihin ryhmiin, etnisyyteen, luokkaan, seksuaalisuuteen, koulutukseen ja ikään. Nyt tutkitaan myös institutionaalista puhetta enemmän, esimerkiksi työympäristöissä, verrattuna aiempiin lähinnä epämuodollisten puhetilanteiden tutkimuksiin. Väitetään, että vaikka yhteiskunnallisesti ja institutionaalisesti naiset ovat edenneet, käytänteet ja puhetyylit ovat edelleen miesolettamuksellisia. (Mills & Mullany 2011, 14–16.)

Perinteisesti feministinen tyylintutkimus on siis ollut länsimaista, valkoista tutkimusta. Nyt globalisaation myötä on huomioitava myös muut alueet ja muut merkitsevät seikat, kuten etnisuus, luokka ja ikä. (Mills & Mullany 2011, 18.) Kolmas aalto näkee myös sukupuolen eri tavalla kuin toinen aalto: Sukupuoli ei ole henkilössä sisäänrakennettuna vaan oletettuna, tilanteen mukaan syntyvänä käytäytymismallina, ja tällöin tutkitaan sukupuolta laajemman yhteiskunnallisen linssin kautta. (Mills & Mullany 2011, 41.)

Sukupuolta ei siis nähdä kahtena eri ryhmänä, vaan jonain, jota esitetään ja tuodaan ilmi, ja joka mahdollistaa myös roolien rikkomiseen. Sukupuolta ei olla vaan sitä esitetään, ja samoin kieltä sukupuolittuneena esitetään eri sosiaalisissa tilanteissa. Esimerkiksi tyttömäinen puhe ja kikatus nähdään työpaikalla ominaisuutena, jossa nähdään, että henkilöllä ei ole riittävää työkompetenssia ja ammattimaisuutta. Se johtaa myös omaan näkemykseen siitä, millaisena näkee itsensä ja omat

kykynsä. Toisaalta kulttuurista riippuen nämä näkemykset voivat vaihdella. Eli institutionaaliset ja kontekstuaaliset rajoitukset vaikuttavat siihen, millaisena yksilö näkee itsensä, ja millaiset kielelliset mahdollisuudet hän katsoo itsellään olevan näissä kehyksissä. (Mills & Mullany 2011, 42–43.) Toisaalta jos nainen työpaikan johtajana puhuu itsevarmasti (maskuliinisesti), se koetaan usein negatiivisena öykkärointinä sekä miesten että naisten silmissä. (Mills & Mullany 2011, 54.)

Sukupuolentutkimukseen kuuluu kriittinen itsereflektiivisyys tutkimuksessa, koska tutkimuksen tarkoitus ei ole vain kuvailla vaan ehdottaa muutoksia kielenkäyttöön. Tällöin on tarkasti mietittävä, mitä haluaa tutkimuksellaan selvittää ja ehdottaa. On myös huomioitava, että esimerkiksi suomalaisen tutkijan näkemys on todennäköisesti länsimainen ja valkoinen, ja tällöin on pohdittava myös sitä, onko oikeutta puhua toisten ryhmien edustajana. (Mills & Mullany 2011, 19.)

Kriittisen tekstianalyysin mukaan tekstin konteksti muodostuu paitsi paikallisesta kielellisestä ympäristöstä myös koko kielenkäyttötilanteesta laajemmin. Analyyseissa on otettava huomioon tekstin tuottamisen ja tulkitsemisen prosessit sekä tekstin ja sen tuottajien asema yhteiskunnallisissa diskursseissa. Esimerkkinä julkinen sanomalehtikirjoitus versus yksityinen kirje. (Tainio, 2001, 47). Nykyisin voidaan miettiä, onko sosiaalinen media julkista vai yksityistä.

Vaikka teksti voi toimia monenlaisen maailmankuvan edustajana ja olla avoin erilaisille lukutavoille, siinä voidaan ohjata tietynlaiseen hallitsevaan lukemiseen (dominant reading), ja arvojäsenyykseen, jonka lukija voi hyväksyä tai hylätä. Ympäröivä kulttuuri osoittaa paikan, josta lukija voi tekstiä tulkita. (Tainio, 2001, 163). Hallitsevassa lukemisessa lukija löytää tekstistä hallitsevat roolit, tilanteet, asemat ja tulkinnat ja tekstiin vaikuttavat lukuajan ideologiat ja taustaoletukset. (Mills 1995, 73.)

Kun tehdään kriittistä sisällönanalyysia, analyysin kohteina pitäisi olla erityisesti sukupuoli, valta, seksuaalisuus, etnisyys ja sosiaalinen luokitus. (Mills & Mullany 2011, 64.) Peruskysymyksinä analyysissa voi esittää seuraavat kysymykset:

Kuinka merkittävä tai näkyvä sukupuoli on?

Milloin sukupuolta tulisi analysoida?

Milloin sukupuoli on merkittävä?

Kuinka käytetty kieli viestittää sukupuolten suhteista?

Miltä edistyneempi tapa käyttää kieltä näyttäisi?

Milloin feminismi on tärkeää?

Mikä on tutkijan rooli analyysin tuottamisessa?

Millainen osallistujien rooli pitäisi olla analyysissa? (Mills & Mullany 2011, 66.)

Feministinen sociolinguistiikka katsoo, että kielen ja yhteiskunnan välillä on voimakas vuorovaikutus. Nykyisin puhutaan käytännön yhteisöistä (community of practise), jotka kokoontuvat jotain yhteistä tehtävää varten. Tämä yhteisö määrää käytettävän kielen. Näitä yhteisöjä tutkimalla tulee ilmi myös globaali ulottuvuus, koska pienemmät yhteisöt liittyvät ja vuorovaikuttavat suurempien yhteiskunnallisten ja globaalien tasojen kanssa. (Mills & Mullany 2011, 70–71.)

Sisällönanalyysissa tulkintaa määrittää aina lukijapositio, joka on tietty asema ja asemointi tulkintaa tehdessä. Tulkitsijan asema on valtapositio, ja tämän vuoksi on tämä valta huomioitava sisällöntulkinnassa. Jos esimerkiksi kiinnitetään huomiota sukupuoliin, on muistettava, että ehkä sisällön tuottajat eivät ole olleet tästä asiasta lainkaan kiinnostuneita. (Lempiäinen 2003, 32–33.)

Analyysissa voidaan luoda etäisyyttä ns. luonnollisten miellelyhtymien ketjuun, joita ovat kulttuuriset stereotyyppit. Näin yritetään välttää ennalta tuttujen sukupuolta koskevien käsitysten toistaminen ja niiden vahvistaminen. Tärkeää on myös avata stereotyyppisiä käsityksiä sukupuolesta ja pyrkiä hajottamaan niitä. (Lempiäinen 2003, 33.) Kriittisessä sisällönanalyysissa tulkinta ei tapahdu vain tekstin sisällä vaan huomioon otetaan myös välineitä tekstin ulkopuolelta, esimerkiksi kysymykset sukupuolittuneesta vallasta, sukupuolittuneista asemista ja sukupuolten metaforista. (Lempiäinen 2003, 36.)

4 TUTKIMUSTULOKSET

4.1 Naiset ja miehet oppikirjan ammattiteissa

Keräsin kaikki kirjojen teksteissä esiintyneet ammattinimikkeet. Jaottelin nimikkeet sukupuolittain sen mukaan, miten ne oli kirjoissa liitetty naisiin ja miehiin. Ne ammattinimikkeet, jotka eivät liittyneet kumpaankaan sukupuoleen, jätin pois analyysistä. Seuraavassa taulukossa esitän kirjoissa esiintyneet ammattinimikkeet, jotka olivat selkeästi yhteydessä johonkin henkilöön, naiseen tai mieheen. Käytän Tilastokeskuksen julkaisemaa yleistä ammattiluokitusta. Jaottelen naiset ja miehet ja heille ilmoitetut ammatit ammattiluokituksen mukaisesti. Ammattiluokituksen ulkopuolelta sekä naisia että miehiä mainittiin yrittäjinä.

TAULUKKO 1. Ammattinimikkeet sukupuolen mukaan

Ammattiluokitus	Nainen	Mies
1. Johtajat	leipomon omistaja	
2. Erityisasiantuntijat	aineopettaja koulupsykologi kouluttaja kääntäjä lääkäri ohjelmistosuunnittelija opettaja psykologi radion uutistoimittaja suunnittelija ICT-insinööri toimittaja	asianajaja lakimies lääkäri mittausinsinööri ohjelmoija rakennusinsinööri
3. Asiantuntijat	johdon assistentti markkinointiasistentti sairaanhoitaja tapahtumakoordinaattori	fysioterapeutti it-tukihenkilö kartoittaja kiinteistönvälittäjä
4. Toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät	ammattiliiton työntekijä sihteeri	kiinteistöhoitaja pankkivirkailija
5. Palvelu- ja myyntityöntekijät	kokki kosmetologi kouluavustaja lastenhoitaja lähihoitaja myyjä konditoriassa myyjä lahjatavaraliikkeessä opas omahoitaja parturi-kampaaja tarjoilija	kokki myyjä kodinelektronikkaosastolla parturi-kampaaja tarjoilija
6. Maanviljelijät, metsätyöntekijät	puutarhatyöntekijä	
7. Rakennus-, korjaus- ja valmistustyöntekijät	ompelija	autonasentaja leipuri maalari sähkömies talonrakentaja
8. Prosessi- ja kuljetustyöntekijät		kuorma-autonkuljettaja taksikuski
9. Muut työntekijät	pizzerian työntekijä siivoaja varastomies	autonpesijä keittiöapulainen lähetti ravintolan työntekijä

Ammatit pitävät yllä sukupuolijakoja. Erityisesti työväen ammateissa jakoa pitävät yllä vahvat liitot työväen ja työvälineiden välillä. Esimerkkinä tästä on taulukon 1 suuri miesmäärä rakennus- valmistus- ja korjaustyöntekijäosiossa sekä prosessi- ja kuljetustyöntekijäosiossa. Uusilta tehtäviltä voi puuttua sukupuolinen muisti, mutta ne pyrkivät kuitenkin saamaan sukupuolileiman, kuten esimerkiksi tietokoneala. (Julkunen 2010, 131.)

Taulukosta 1 käy ilmi, että erityisesti erikoisasiantuntijaosiossa naisia esiintyy miehiä enemmän. Heitä mainitaan monipuolisesti kasvatuksen ja koulutuksen ammateissa, eri alojen lääkäreinä ja kulttuurialojen ammateissa, esimerkiksi toimittajina. Tämän osion miesten ammatit viittaavat teknisille aloille, lääkärinä toimimiseen sekä asianajotehtäviin. Osio toteuttaa tietoa, että naisten koulutusaste on nykyisin Suomessa korkeampi kuin miesten.

Asiantuntija-ammateissa ja toimisto- ja asiakaspalvelutyössä kiinnittää huomiota naisten määrä tehtävissä, joita kutsutaan sihteer- ja assistenttiammateiksi, eli tehtäviksi, joissa toimitaan jonkun johtajan alapuolella. Sihteer- ja assistenttiammatit katsotaan perinteisesti naisten ammatiksi. Tämän osion miesten ammatit näyttävät itsenäisempinä, esimerkiksi kiinteistövälittäjänä tai it-tukihenkilönä. Naiset luokitellaan usein alemmiksi toimihenkilöiksi ammattialalla (Julkunen 2010, 132). Terveystieteiden alalta nainen esitellään sairaanhoitajana, mies fysioterapeuttina.

Palvelualoilla on tapahtunut muutos, jossa asiakasvetoinen ja empatiaa korostava palvelu on muuttunut työntekijän johtamaan vuorovaikutustilanteeseen. Aiemmin työntekijät olivat lähes yksinomaan naisia, mutta nyt haetaan naisia ja miehiä, jotka pystyvät johtamaan vuorovaikutustilanteita siten, kuin toimeksiantaja tai työnantaja ne määrittelevät. Kun korostetaan myynninedistämistä ja asiakkaiden aktivoimista, on miehiä alkanut tulla mukaan näihin tehtäviin. Toimeksiantaja voi myös asiakaspalautteen ja tutkimuksen perusteella organisoida työtä siten, että nais- tai miestekijä tarjoaa tiettyjä palveluksia asiakkaalle, jolloin tietyn tuotteen tai palvelun kiinnittäminen sukupuoleen lisää osaltaan eriytymistä työpaikoilla. (Korvajärvi 2016, 150–151.) Puhelinpalvelutehtävät ja asiakkaan itse verkossa tekemä oma palvelu ovat uusia asiakaspalvelumuotoja, joita on vielä vähän tutkittu sukupuolinäkökulmasta.

Palvelu- ja myyntityöntekijäosiossa suurin osa oli naisia, joka kuvastaa oikeaa tilannetta tämän päivän Suomessa. Tilastokeskuksen ammattiluokituksessa myös lähihoitajat ja lastenhoitajat kuuluvat

tähän osioon palvelutyöntekijöinä. Ammattialaluokituksessa taas nämä ammatit on luokiteltu terveydenhoitoalaan tai varhaiskasvatusalaan. Taulukosta näkee, että hoiva-alan edustajat (lastenhoitaja, lähihoitaja ja omahoitaja) ovat pelkästään naisia, miesten puolella ei hoiva-ammattia esiinny. Majoitus- ja ravitsemisalalla oli vuonna 2019 naisten osuus työvoimasta lähes 68 % (Tilastokeskus 2021.) Oppikirjoissa naiset ja miehet esiteltiin näissä ammateissa hyvin tasavertaisesti, kuvissa miehet olivat jopa voimakkaasti enemmistönä.

Oppikirjoissa rakennus- korjaus- ja valmistustyöntekijäalat sekä prosessi- ja kuljetustyöntekijäala ovat erittäin miesvaltaisia. Naispuolisena työntekijänä on mainittu ompelija, muut henkilöt ovat miespuolisia. Muut työntekijät-osiossa esiintyy sekä miehiä että naisia. Ammattia ovat pizzarian työntekijä, siivooja, varastomies, autonpesijä, keittiöapulainen, lähetti ja ravintolan työntekijä. Nämä ovat myös ammattia, joihin Suomeen saapuva maahanmuuttaja usein työllistyy, jos hänellä ei ole Suomessa hyväksyttyä ammattia. Viime vuosina yleistyneet ruokalähetittehtävät kuuluvat myös tähän osioon. Myös laivasiivouksia pidetään voimakkaasti maahanmuuttaja-ammattina.

4.2 Ammattien nimeäminen

Poimin tekstistä ammattinimikkeet, joissa oli perusosana mies-sana. Teksteissä esiintyi myös vastaavasta ammatista toisenlaisia nimikkeitä. Taulukossa 2 olen luetellut mies-loppuiset sanat sekä niiden vastineet, jos niitä teksteissä esiintyi. Poimin mukaan myös luottamusmies-sanat, vaikka se ei olekaan ammattinimike.

TAULUKKO 2. Mies-loppuiset ammattinimikkeet

Mies-loppuiset ammattinimikkeet	Vastaavat ammattinimikkeet
esimies	pomo
huoltomies	kiinteistöhoitaja
järjestysmies	järjestyksenvalvoja
lakimies	juristi, asianajaja
luottamusmies	
mittamies	
putkimies	putkiasentaja
remonttimies	rakentaja
sähkömies	sähköasentaja
varastomies	varastotyöntekijä, varastonhoitaja
rakennusmies	talonrakentaja

Ammattinimikkeet esiintyivät tekstissä vaihdellen sekä kertovissa teksteissä että puheilanteissa. Alkuperäinen oletukseni oli, että mies-loppuisia sanoja esiintyisi enemmän puheilanneteksteissä, mutta tämä ei näyttänyt pitävän paikkaansa. Syynä saattoi olla myös se, että suurin osa ammateista mainittiin kertovissa teksteissä.

Kriittinen tekstitutkimus alkoi kiinnittää huomiota ammattinimikkeisiin muun muassa englannin kielessä, jossa tarkasteltiin man-sanana käyttöä. (Mills 1995, 98, Cameron 1996, 146.) Suomen kielessä Mila Engelberg osoitti väitöskirjassaan, että generinen maskuliinisuus näkyy suomen kielessä. Nimityksiä miehestä ja maskuliinisia ilmaisuja käytetään generisesti eli yleistävästi tai yleispätevästi, kun viitataan kumpaankin sukupuoleen. Tällaisia ilmaisuja pidetään usein sukupuolineutraaleina, mutta Engelberg totesi tutkimuksessaan, että koehenkilöt tulkitsivat nämä ilmaisut useammin miestä tarkoittaviksi kuin vastaavat sukupuolineutraalit ilmaisut. (Esimerkiksi lakimies vs. juristi). Hän havaitsi myös, että miehet tulkitsivat ilmaukset useammin miehiin viittaaviksi kuin naiset. (Engelberg 2016.)

Seksistisessä kielessä sukupuolittuneilla ammattinimikkeillä on yhteiskunnallista merkitystä, ja niitä on noin 5–6 % ammattinimikkeistä. Näistä nimikkeistä noin 80 % on maskuliinisia. Yleisin nimike on ollut esimies. Feminiinisissä nimikkeissä on havaittu johdosten väheneminen (tarjoilijatar), emäntä-oppuisten sanojen kasvu ja nainen-oppuisten sanojen väheneminen. (Engelberg 2018, 82–84.)

Tehtävänimikkeiden syntymisessä on oma johdonmukaisuutensa. Miesnimikkeet ovat enemmistönä, ja nimeämisperusteet synnyttävät eriarvoisuutta. Miesnimikkeiden runsaus selittyy osin ihmisenäkökulman ja kielenkäytön mieskeskeisyydellä. Katsotaan myös, että mies-oppuiset sanat sisältävät myönteisiä miellelyhtymiä ja arvomerkitä. Nainen-sanaan liittyy taas usein vähätteleviä merkityksiä. Tästä on esimerkkinä emäntä-nimen yleistäminen matalan statuksen ammattiteissa. (Engelberg 2018, 85–86.) Nainen-nimen käyttö ammattinimikkeissä viittaisi taas siihen, että se aiheuttaisi mies-oppuisten nimien eriytymisen tarkemmin sukupuoleen liittyväksi ja näin vähentäisi nimien oletettua sukupuolineutraaliutta. (Engelberg 2018, 87.) Maskuliiniset tehtävänimikkeet periyvät usein myös naisille ja perusteluiksi annetaan niiden perinteisyys ja vakiintuneisuus. Toisin päin tämä ei kuitenkaan toteudu, esimerkkinä naispuolinen lentoemäntä ja miespuolinen stueretti. (Engelberg 2018, 87–88.)

Feminiinisiä ammattinimikkeitä ei käytetä yleistävästi, joten ne karkottavat miespuolisia hakijoita alalta. Jos esimerkiksi haetaan tehtävänimikkeellä aualaemäntä, monet miehet voivat jättää hakematta työpaikkaa. (Engelberg 2018, 88.) Nuorille sukupuolittuneet ammattinimikkeet viestivät jalkoa, jossa tietyt ammatit näyttäisivät kuuluvan vain toiselle sukupuolelle. Tämä on ristiriidassa koulutuksen tasa-arvoperiaatteiden kanssa. (Engelberg 2018, 88.)

On oletettu, että ammattinimikkeet muuttuvat itsestään ajan myötä. Osin onkin näin, mutta sukupuolittuneet ammattinimikkeet ovat vielä voimakkaasti läsnä yhteiskunnassa. Lisäksi sukupuolieroa voidaan tuoda esiin tahattomastikin adjektiivien käytöllä ja työpaikkailmoitusten kuvavalinnoilla. (Engelberg 2018, 88–89.)

Piilosukupuoliset ilmaukset ovat muotoa –apulainen tai –avustaja. Vaikka ne eivät viittaakaan suoraan sukupuoleen, ne usein saavat merkityksensä varsinkin naisten kunta-alan matalapalkkaisissa ammattiteissa. Miehiin viittaavina ne ovat usein ammatin kakkospaikkaa ilmaisevia, kuten apulaisyli-lääkäri. (Engelberg 2018, 96.)

Kansainvälisesti ammattinimikkeiden sukupuolieroa on yritetty hälventää pyrkimällä sukupuoli-neutraalisuuteen tai ilmaisemalla sekä mies- että naispuolinen ammattinimike. Suomessa tällaisia esimerkkejä voisivat olla esimiehen korvaaminen sanoilla esihenkilö, lähijohtaja, päällikkö tai vastaava sekä molemmat sukupuolet ilmaisevana lakinainen- tai mies. Suomen kielessä näitä molempia ilmaisuja voidaan käyttää joustavasti ja tilanteen mukaan. (Engelberg 2018, 91.) Sukupuolineutraalinen ilmaus voi sopia varsinkin henkilöille, jotka eivät katso kuuluvansa kumpaankaan sukupuoleen. Sukupuolet mainitseva ilmaus taas voi olla joillekin tapa nostaa nainen esille. (Engelberg 2018, 91.)

Ruotsissa tutkittiin vuonna 2018 maskuliinista geneerisyyttä ruotsin ja englannin kielessä. Tarkoituksena oli tutkia, millaiset tasa-arvostrategiat olivat tehokkaimpia viitattaessa eri sukupuolisiin henkilöihin, ja mitkä viittausmuodot vähentäisivät eniten maskuliinista geneerisyyttä. Tutkimuksessa pyydettiin opiskelijoita arvioimaan kuvitteellisia työnhakijoita viittaamalla heihin eri tavoilla. Opiskelijat arvioivat hakijoiden sukupuolta yhdistämällä heitä valokuviin. Hakijoihin viitattiin kolmella eri tavalla: Ensinnäkin käytettiin ruotsin ja englannin kielen kolmannen persoonan muotoja yhdessä (hon/han, she/he), toiseksi perinteisesti sukupuolineutraalisiksi katsottuja sanoja (hakija, they englannissa) ja kolmanneksi ruotsin kieleen kehitettyä sukupuolineutraalia hen-pronominia ja englannin kieleen kehitettävää kuvitteellista pronominia, esimerkiksi muoto ze. (Gustavsson Sendén ym. 2018.)

Tuloksena havaittiin, että muodot yhdessä ja kehitetyt sukupuolineutraalit pronominit eliminoivat parhaiten geneerisen maskuliinisuuden, kun taas perinteiset sukupuolineutraalit muodot sisälsivät enemmän miesoletusta. Tutkijat tulivat siihen johtopäätöksen, että parhaiten sukupuolioletusta vähentäisi uusien viittausten muodostaminen, koska ne olisivat kattavampia myös niiden henkilöiden osalta, jotka eivät halua muodostaa sukupuolikäsitystään perinteisten sukupuolien avulla. (Gustavsson Sendén ym. 2018.) Tähän ilmiöön liittyy sukupuolentutkimuksen esittämä naisten vieraantumisen kielestä, jossa koetaan, että sanat eivät ole omia, ja vaaditaan naisten oman kielen uudelleen määrittelyä. (Cameron, 1996, 25).

Suomen kielen lautakunta antoi vuonna 2007 kannanoton sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämistä. Kannanoton laatiminen lähti kansalaisaloitteesta, jota yhtenä laatimassa oli yllä mainittu Mila Engelberg.

Kannanotto pohjautui Euroopan neuvoston suositukseen seksismin karsimisesta kielessä. Suosituksessa katsottiin, ettei todellinen sukupuolien tasa-arvo vielä toteudu, ja yksi tasa-arvon toteutumisen esteistä oli seksistinen kieli, joka asettaa maskuliinisuuden feminiinisuuden edelle. (Kotimaisten kielten keskus 2007.)

Suomen kielen lautakunta huomautti, että vaikka suomen kielessä sanoilla ei ole sukuja, ja miehiin ja naisiin viitataan samalla persoonapronominilla, epätasa-arvo ilmenee kielessämme muilla tavoilla. Työntekijöistä puhutaan usein sukupuoleen viittaavilla ammattinimikkeillä, esimerkiksi lentoemäntä ja sähkömies. Sukupuolet merkitään usein myös epäsymmetrisesti esimerkiksi sanoissa presidentti ja naispresidentti ja sanastossa ja sanonnoissa käytetään geneeristä maskuliinia, kuten sanonnassa lähteä yhtenä miehenä. (Kotimaisten kielten keskus 2007.)

Lautakunta suositteli sukupuolineutraaleja ilmaisuja uusissa tehtävänimikkeissä ja toivoi, että vakiintuneita nimikkeitä tarkastellaan ja muutetaan tarvittaessa sukupuolineutraaleiksi. Erityisesti lainsäädännön ja hallinnon kielessä tulee kiinnittää huomiota sanaston ja termien valintaan. Lautakunta katsoi, ettei vakiintuneisiin sanontoihin ole syytä puuttua, koska ne elävät aikansa ja muuttuvat tai häviävät pois. Arkikielen mies- ja naisloppuisiin sanoihin lautakunta ei halunnut puuttua, ja katsoi myös, ettei virallinen kielenhuolto voi ottaa kantaa arkikielessä heijastuviin asenteisiin, kuten työttölyyn ja pojitteluun. (Kotimaisten kielten keskus 2007.)

Koska aikuinen maahanmuuttaja aloittaa suomen kielen opiskelun yleensä täysin alusta, on mielestäni tärkeää opettaa heti alkuun opiskelijalle oikeat ja suositellut ammattisanat. Tämä mahdollisuus on muutenkin ainutlaatuinen, koska opiskelijalla ei ole taustalla minkäänlaisia oletuksia ja arvolaatuuksia suomen kielen sanoista. Aikuinen maahanmuuttaja myös siirtää ja opettaa puolestaan sanoja perheenjäsenille, ystäville ja niille, jotka eivät syystä tai toisesta voi osallistua suomen kielen opetukseen. Tämän takia on mielestäni turhaa oppikirjoissa käyttää mies-loppuisia ammattinimikkeitä rinnan neutraalien ilmaisujen kanssa.

Tutkimissani oppikirjoissa käytettiin myös järjestelmällisesti esimies-sanaa, joka tietysti esiintyi usein työelämään suuntautuvissa kirjoissa. Ainoa toinen vastaava ammattinimikettä ilmaiseva sana oli puhekielinen pomo. Monet yritykset ja yhteisöt ovat viime vuosina ottaneet käyttöön sukupuolineutraalimpia nimityksiä esimies-sanasta, kuten esihenkilö-nimityksen. Opetushallitus on

julkaissut vuonna 2011 oppaan tasa-arvon toteuttamisesta oppimateriaaleissa, jossa kiinnitetään muun ohessa myöskin huomiota siihen, miten ammatteja ja johtajuutta kuvataan. (Opetushallitus 2011).

4.3 Naiset, miehet ja ammattialat kuvissa

Oppikirjojen valokuvat ovat kansainvälisten kuvatoimistojen valokuvia. Kuvissa esiintyvät ihmiset edustavat eri etnisiä ryhmiä ja ovat lähinnä 20–30 –vuotiaan näköisiä, hoikkia, viehättävän näköisiä, hyvin pukeutuneita ja hymyileviä. Vanhemmat ihmiset esiintyvät vain hoidon kohteina ja lapset lähinnä naisten seurassa. Kuvatoimistolähteinä olivat Getty Images, jonka kuvia oli suurin osa, Dreamstime, Pixabay, Shutterstock, Wikimedia Commons. Työpaikkailmoituksen pohja oli Työ- ja elinkeinopalveluilta ja lomakepohja Finn Lecturalta sekä yksi Jonna Kuitusen piirros, joka esitti ryhmäkuvaa kesämökillä ulkona pöydän ääressä.

Työelämän suomea 1 –oppikirjassa kansikuvana oli kuva miehestä, jolta oli rajattu pois kasvojen yläosa. Hymyilevällä miehellä oli reppu selässä, kainalossa papereita ja kansio ja kädessä kannettava tietokone. Kuva näyttäisi viittaavan opiskelijaan.

Työelän suomea 2 –oppikirjan kansikuvana oli kuva hymyilevästä naisesta työpöydän ääressä toimistopuhelin korvalla ja kahvimuki kädessä. Myös naiselta oli rajattu kasvojen yläosa pois. Kuva näyttäisi viittaavan toimistossa työskentelevään henkilöön.

Kävin läpi kaikki kuvat kahdesta oppikirjasta ja jaottelin ne löytyneiden ammattialojen mukaisesti. Valitsin ne alat, joista oli eniten kuvia ja jaottelin ne viideksi ammattialaksi. Ensimmäisen ryhmän (autoala, logistiikka, talonrakennus) perusteluna on, että nämä alat nähdään usein perinteisinä miesten aloina. Toisen ryhmän alat (kauneudenhoitoala, kaupan ala ja ravitsemispalvelut) luokitellaan palveluammatteihin. Lisäsin myös analyysin ryhmäkuvista, jotka eivät sisälly ammattialoihin, vaan tarkastelin niitä omana kohtanaan.

Ammattialat olivat:

Autoala, logistiikka ja talonrakennusala

Palvelualat (kauneudenhoitoala, kaupan ala ja ravitsemispalvelut)

Varhaiskasvatus

Ryhmäkuvat

Terveydenhuoltoala

Tutkin kirjojen jokaisen kuvan ja luokittelin ne naisia ja miehiä esittäviin kuviin ja analysoin, miten henkilöt on kuvissa esitetty. Jos kuvassa esiintyi sekä miehiä että naisia, laskin ne mies- ja naismääriin. Valitsin yllä olevat ammattialat, koska niistä oli eniten kuvia, kun taas joistakin kirjassa mainituista ammateista oli vain yksi tai ei ollenkaan kuvia.

TAULUKKO 3. Naisten ja miesten lukumäärä kuvissa ammattialoittain

Ammattiala	Naisia	Miehiä
autoala	2	8
logistiikka	3	3
talonrakennus	3	15
palvelualat:		
kampaaja	1	4
kosmetologi	3	0
myyjä	6	2
ravintola-ala	8	18
varhaiskasvatus	6	0
ryhmäkuvat	53	44
terveydenhuoltoala:		
lääkäri	10	2
hoitaja	12	1

4.3.1 Autoala, logistiikka ja talonrakennusala

Autoalasta löysin 15 kuvaa, joista seitsemän esitti miestä, kahdessa oli mies ja nainen ja loput olivat kuvia auton osista, käsistä korjaamassa autoa tai henkilöstä, jonka sukupuolesta ei saanut selvää.

Kaikissa miehiä esittävässä kuvissa mies on tekemässä työtä eli tekemässä autolle korjausta konepellin tai auton alla, maalaamassa tai vaihtamassa renkaita. Naista ja miestä esittävässä kuvissa toisessa mies ja nainen seisovat haalareissa hymyillen autokorjaamolla, ja toisessa mies on auton alla, ja nainen seisoo auton vieressä katsoen rengasta ja pitäen sitä käsillään. (Liite 1).

Logistiikka-alalta on kuusi kuvaa, joissa esiintyvät miespuoliset taksikuski ja kaksi lähettiä sekä kaksi kuvaa naispuolisesta varastotyöntekijästä ja yksi kuva naispuolisesta postinlajittelijasta. Lähetit ja postinlajittelija näyttävät kirjaavan lähetyksiä. Naispuolisesta varastotyöntekijästä on kaksi samaa kuvaa, joissa hän seisoo käsitrukin kahvaa pidellen. Toinen kuva on varustettu tekstillä varastomies.

Talonrakennusalan kuvissa kolmessatoista oli mies tai miehiä, kahdessa kuvassa oli mies ja nainen. Miesten kuvissa kuudessa ollaan rakennuksella tai toimistossa katsomassa rakenteita, piirustuksia tai tietokonetta, muissa tehdään rakennustöitä. Naista ja miestä esittävässä kuvissa henkilöt esiintyvät rakennuksella seisoen ja katsoen tablettia tai juoden kahvia. (Liite 2). Yhdessä kuvassa nainen maalaa seinää.

4.3.2 Palvelualat

Kauneudenhoitoalan ammattikuvia oli kahdeksan kappaletta. Jotkut kuvat olivat samoja molemmissa kirjoissa. Neljässä kuvassa parturi-kampaajat ovat miehiä ja he leikkaavat tai kampaavat naisten tai miesten hiuksia, yksi kuva esittää naista tekemässä naiselle kampausta. Kosmetologikuvat esittävät naisia tekemässä naisille ihonhoitoja tai meikkauksia.

Kaupan alalta oli yhdeksän ammattikuvaa. Myyjänä oli nainen kuudessa kuvassa, kahdessa oli miesmyyjä ja yhdessä sukupuolta ei saanut selville. Naismyyjä esittävässä kuvissa ollaan ruokakaupassa, hääpukukaupassa, kahvilassa ja lahjatavarakaupassa. Miehet myyvät pyöräilykypärää ja kukkia kukkakaupassa.

Ravitsemispalveluja esiteltiin 24 kuvassa. Kokkina, tarjoilijana tai kahvilan myyjänä oli mies 17 kuvassa, nainen oli samoissa tehtävissä seitsemässä kuvassa, ja nainen ja mies olivat katukeittiön sisällä yhdessä kuvassa. Tarjoilijat ja myyjät kuvataan työtä tekemässä, kun taas kokin vaatteisiin

pukeutuneet seisovat paikoillaan ja katselevat hymyillen kameraan. Kokin työtä esittää kuva miehestä keittämässä riisiä. Suurin osa ravitsemisalan kuvista esittää siis miespuolisia henkilöitä. Kauneudenhoitoala, kaupan ala ja ravitsemispalvelut, varsinkin ravintolapalvelut, kuuluvat palveluammattien ryhmään, jossa naisten osuus työvoimasta oli Suomessa vuonna 2019 noin 65 %. (Tilastokeskus 2021.) Oppikirjojen kuvissa sukupuoli jakaumaa rikotaan, ja miehet ovat esimerkiksi ravitsemisalan kuvissa jopa yliedustettuina. Kaupan alan kuvissa miehet olivat erikoisliikkeiden myyjinä.

4.3.3 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatukseen liittyviä kuvia oli kuusi kappaletta. Kaikissa esiintyi aikuishahmona nainen. Kuvissa aikuiset seuraavat, kun lapset piirtävät tai ovat tabletilla, tai nauravat lasten kanssa. Yhdessä kuvassa nainen ja lapset syleilevät, nainen katsoo kameraa ja lapset jotain kohdetta tilassa. Kuvien taustana on luokkahuoneen tapainen tila. Eräässä kuvassa naisella on huivi päässään, joka antaisi vihjeen maahanmuuttajataustaisesta työntekijästä päiväkodissa. Oppikirjoissa oli myös muita naisia ja lapsia esittäviä kuvia, mutta riittävien vihjeiden puuttuessa tulkitsisin nämä kuvat kotia ja perhetilanteita esittäviksi.

Oppikirjoissa lasten kanssa esiintyvät lähes yksinomaan naiset. He suorittavat ”äititoimintaa”, eli valvovat lapsia ja tarjoavat läheisyyttä ja hoivaa. (Liite 3). Kirjoista löytyi kolme kuvaa, joissa esiintyi mies lasten kanssa, kahdessa kuvassa oli myös nainen mukana. Kuvat voi tulkita perhekuviksi. Yhdessä kuvassa ollaan perheen kanssa ravintolassa, toisessa nähtävästi isä pitelee sylissä lapsiaan ja kolmannessa perhe katsoo pientä koiranpentua. Ammatillisissa yhteyksissä miehiä ei näy lasten kanssa. Naiset taas esiintyivät lasten kanssa kuvissa sekä perhekuvana että ammatillisesti. Vaihtoehtoisia perhemalleja ei kuvissa esiinny. Naisten osuus koulutuksen toimialasta on Suomessa n. 68 % (Tilastokeskus 2021) ja kirjojen kuvissa se näyttäytyy 100-prosenttisenä.

4.3.4 Ryhmäkuvat, tietokoneen äärellä

Suurin osa oppikirjojen kuvista esitti ryhmäkuvia, joissa oletettavasti ollaan opiskelutilanteissa tai neuvottelutilanteissa toimistoissa. Tietokoneen äärellä tapahtuvaa työskentelyä on myös esitelty useissa kuvissa. Ryhmäkuvissa on molempia sukupuolia, naiset näyttävät olevan enemmistönä

suurimmassa osassa kuvista. Tyypillinen ryhmäjako on kolme naista ja kaksi miestä. Ryhmäkuvissa opiskellaan, neuvotellaan, nostetaan peukkua, juhlietaan pikkujoulua nostellen maljoja ja tähtisädetikkuja. Katseet ovat kuvissa suuntautuneet tasapuolisesti miehiin ja naisiin, mutta eniten tietokoneen ruudulle.

Työhaastattelua koskevissa kuvissa on kaksi kertaa nainen haastattelemassa naista ja kerran kaksi naista haastattelemassa miestä. Toimistokuvissa on usein nainen tai mies kahvimuki kädessä katso-
massa tietokonetta tai puhelimesta. Joissakin kuvissa päätin sukupuolen omien ennako-oletus-
teni kautta. Esimerkiksi yhdessä ylhäältä otetussa kuvassa näkyi hahmo, jonka pää ei ollut kuvassa. Päätin henkilön olevan naispuolinen, koska vieressä oli urheilukassi, jossa oli vaaleanpunaista vä-
riä ja hahmo istui jalat yhdessä toisin kuin vastapäätä istunut mies. Päätin siis sukupuolen annet-
tujen kulttuuristen vihjeiden avulla.

4.3.5 Terveystieteiden tutkimus

Alalta oli 18 kuvaa. Jaottelin kuvan lääkäreiksi ja hoitajiksi mahdollisuuksien mukaan, lääkärin rep-
resentaationa ilmeni valkoinen takki ja stetoskooppi kaulalla, hoitajilla oli siniset työvaatteet. Naiset
olivat eniten edustettuina sekä lääkärin että hoitajien kuvissa, esimerkiksi naislääkärin kuvia oli
10 kahteen mieslääkäriin verrattuna, joista toinen oli hammaslääkäri. Naishoitajien kuvia oli 12 kun
taas mieshoitajien kuvia oli vain yksi. Osassa kuvista ei saanut selville sukupuolta tai sitä, viittasiko
kuva hoitajaan vai lääkäriin.

Suurimmassa osassa kuvista lääkärit ja hoitajat seisovat ja hymyilevät tai keskustelevat kokouksessa.
Mieshammaslääkäri katsoo hymyilevän potilaan suuhun. Naislääkärit katsovat potilasta, samoin
kuin hoitajat. Yhdessä kuvassa hoitaja mittaa pulssia. Mieshoitaja on edustettuna kokouksessa is-
tuen pöydän äärellä. Naislaborantti ja fysioterapeutti näyttävät tekevän työtään. Yksi lääkäri, jonka
sukupuolesta ei saanut selvää, antaa lääkettä vanhukselle. Kuvissa hoitajat katsovat vanhuksia hy-
myillen. Sosiaali- ja terveysalalla naisten osuus on noin 85 % (Tilastokeskus 2021), joten kuvat vas-
taavat hyvin alan sukupuolijakaumaa.

Kun tutkitaan visuaalisia esityksiä, representaatio tarkoittaa sekä kirjoitettua että puhuttua kieltä, kuvallisia esityksiä tai kuvien ja sanojen muodostamaa kokonaisuutta. Se esittelee jonkin ilmiön, tarinan, ihmisen tai esineen. (Mäkiranta 2015, 101).

Seppänen puhuu visuaalisista järjestyksistä, jotka sisältyvät katseen varassa toimivaan vuorovaikutukseen. Katsominen on normatiivista ja se välittää merkityksiä. Visuaaliset merkitykset ovat toiminnallisia ja materiaalisia järjestyksiä, jotka kietoutuvat erilaisten instituutioiden toimintaan ja sisältävät vakiintuneita ja jaettuja kulttuurisia merkityksiä. (Seppänen 2001, 35–36.) Visuaalisen järjestyksen tärkeitä alueita ovat ympäristön rakenteet, esineiden järjestykset, kuvallisen esittämisen tavat ja sisältöjen säännönmukaisuudet, katseen varaan rakentuvan nonverbaalin vuorovaikutuksen muodot ja katsetta ja katsomista määrittävät kulttuuriset normit ja näkemisen tavat. (Seppänen 2001, 52.)

Visuaalisessa järjestyksessä on myös tärkeää se, mitä ei nähdä, mikä suljetaan pois näkymättömäksi visuaalisen järjestyksen piiristä. Näin esimerkiksi yhteiskunnan marginaaliset ryhmät usein ovat näkymättömiä kuvastoissa. (Seppänen 2001, 44.) Kuvissa poissulkeminen näkyy siten, että esimerkiksi autoalalla ja rakennusalalla naisen työntekoa ei juuri kuvata. Nainen asettuu seisomaan ja on katseen kohteena, ei aktiivisena tekijänä. Kuvissa lähinnä mies korjaa, rakentaa ja kirjoittaa lähetyskuittia. Naisia esittäviä kuvia leimaa tietynlainen asetelmallisuus ja sommitelmallisuus jopa siihen pisteeseen asti, että mieleen tulee lavastettu kuva. Kuvatoimistojen kuvat näyttävät olevan asetelmallisia, mutta kuvien valinnalla oppikirjoihin luodaan myös merkityksiä. Esimerkiksi rakennustyömaa kuva rakentuu vihjeitä antavista merkeistä kuten työmaaympäristöistä ja vaatetuksesta. Kypärät, huomioliivit, puhelin ja tabletti rakentavat kohteesta vaikutelman ja esittävät sen tavalla, joka vahvistaa sukupuoliin liitettyjä erontekoja. (Mäkiranta 2015, 114–115.) Varhaiskasvatuksen kuvissa mies on myös täysin häivytetty, ja lapset esitellään keskenään tai naisen seurassa.

Oppikirjojen kirjoittajat ja kuvittajat lisäävät asennesisältöä teksteihin, kuviin ja kuvituksiin, vaikka tarkoituksena olisi olla neutraali ja objektiivinen. (Tainio & Karvonen 2017). Koen, että kirjoihin on koetettu etsiä kuvapankista kuvia, joissa esiintyy molempia sukupuolia. Kuvat ovat asetelmallisia ja näyttävät vähän varsinaista ammattiin liittyvää työskentelyä. Ammatit kuvataan pukeutumisen ja taustan avulla. Haalarit, kypärät, valkoiset ja siniset työasut ja esiliinat ja kokinhatut antavat vihjeen ammattista, ja taustalla olevat keskeneräiset rakenteet, autot konepellit pystyssä, käytävät, joilla

näkyä sairaalavälineistöä, baaritiskit, keittiöt ja luokkahuonetilat kertovat työpaikoista. Toimistotyöhön ja opiskeluun viittaavat tietokoneet. Kauneusalalla näytetään asiakas ja parturi-kampaaja tai kosmetologi työssään, koska työntekijän vaatteet eivät paljasta ammattia.

Auli Kotamäen pro gradu -tutkimuksessa visuaalisten resurssien käytöstä suomi toisena kielenä -oppitunneilla kävi ilmi, että oppijoiden käsitykset kielestä ja sen oppimisesta ovat usein hyvin tekstipainotteisia. Opettajan tehtävä on ohjata oppijoiden huomiota oppimateriaalien visuaaliseen suuntaan ja siihen, että myös visuaaliset elementit kytkeytyvät kieleen ja kielenoppimiseen. (Kotamäki 2013, 114).

Oppikirjassa myös kuvat ovat osa opetusmateriaalia, joten toiminnallisemmat kuvat palvelisivat paremmin oppitunneilla, ja niistä voisi syntyä enemmän keskustelua ja opetustuokioita. Tässä olisi myös tilaisuus rikkoa sukupuolisesti tyypillisten ammattien rajoja kuvaamalla vaikkapa miespuolista lähihoitajaa ruokkimassa asiakasta palvelutalossa tai naispuolista rakentajaa tekemässä raudoitus-työtä.

4.4 Naiset, miehet ja ammattialat teksteissä

Tekstin analyysissä käytin samaa ammattialajakoa kuin kuvien analyysissä, mutta jätin pois osion ryhmäkuvat. Kävin läpi kirjojen varsinaiset opiskelutekstit ja tehtävät ja tarkastelin niiden sukupuolijakoa. Poimin tarkempaan tarkasteluun jo valitut ammattialat ja tutkin, mitä sukupuolta toimijat teksteissä edustivat ja miten he toimivat. Tekstin analyysissä keskityin siihen, mitä toimijat sanoivat ja mitä he tekivät. Tämä johtui siitä, että kirjat oli suunnattu maahanmuuttajille suomea toisena kielenä opiskeleville. Näissä oppikirjoissa käytetään helpompaa suomea, ja tällöin keskitytään yleensä ympäristön kuvailuun sekä siihen, mitä ihmiset konkreettisesti tekevät ja mitä he sanovat. Tunteita ilmaistaan yleensä adjektiiveilla. (Hän on iloinen.)

4.4.1 Autoala, logistiikka, metallien jalostus ja talonrakennusala

Teksteissä autoala näyttäytyy täysin miehisenä ammattialana. Tekstissä kerrotaan Mikosta, joka hakee autokorjaamolle työharjoitteluun. Esihenkilönä ja työkaverina toimii mies. Harjoituksessa miesasiakas soittaa korjaamolle. Kuunteluharjoituksessa korjaamon miespuolinen työntekijä mainitsee

perheensä siinä yhteydessä, ettei ehdi harrastamaan, koska hänellä on kolme pientä lasta. Logistiikka-alalla miehet esiintyvät taksinkuljettajana ja lähettinä. Metallialalle haetaan työntekijöitä ja työnantaja kertoo, että kaksi miestä on koulutettu, ja nyt koulutetaan kaksi lisää. Nainen esiintyy metallialan liiton työntekijänä. Työhaastatteluissa miehet haastattelevat miehiä. Rakennusalan teksteissä talonrakentajat, esihenkilöt ja työtoverit ovat kaikki miehiä, nainen on henkilöstösihteeri, jolle työhakemukset ensin lähetetään tai betoniyrityksen vaihde, joka ohjaa puhelut miespuolisille työntekijöille.

Ammatillisissa koulutusvalinnoissa pätee itsestäänselvyyden periaate, jota rajaavat sukupuolen, luokan ja etnisyyden hierarkiat. Vaikka periaatteessa tyttöjen koulutusvalintoja ei rajoiteta, oppilaitoksen ilmapiiri voi asettaa ehtoja ja oletuksia siitä, miten tyttöjen pitäisi käyttäytyä. Esimerkiksi ajatus työstä rakennusallalla olettaa, että henkilön pitää olla erityisen kovanahkainen pärjätäkseen. (Ojala, Palmu & Saarinen 2009, 25.) Stoetin ja Gearyn (2021) tutkimuksessa todettiin, että naiset ovat huomattavan aliedustettuina autoalan ammateissa.

4.4.2 Palvelualat (kauneudenhoitoala, kaupan ala ja ravitsemispalvelut)

Kauneudenhoitoala esittäytyy kirjoissa häiden yhteydessä, kun pariskunta alkaa suunnitella häitään. Nainen tilaa kampaajapalveluja, suunnittelee hääpukuaan ja valitsee hääkakun. Naisen äiti auttaa kutsukirjeiden laatimisessa. Miehen osalle jää hääpaikan varaus ja juhlaruuan tilaaminen. Parturikampaajina teksteissä on sekä mies- että naispuolisia henkilöitä. Yhdessä tehtävässä opiskelijan on kirjoitettava dialogi miehen ja vaatturin välillä sovituskopissa. Kaupan alalla mies esitellään tavaramallin kodinelektronikkaosaston myyjänä, joka esittelee vanhemmalle mieshenkilölle nettikameroita. Ravitsemispalveluissa miehiä ja naisia esiintyy tasaisesti ravitsemusalan työtehtävissä. Yhdessä kuuntelutehtävässä naiset keskustelevat huonosta palvelusta ravintolassa, jolloin työntekijään viitataan sanalla tarjoilijatyttö, joka ilmentää seksistiseen kieleen liittyvää työttömyyttä.

Sosiaalinen sukupuoli opitaan kulttuuriin ja yhteiskuntaan sosiaalistumisen myötä. Tällöin toimitaan suhteessa sukupuolittuneisiin järjestelmiin ja naisten ja miesten rooleihin ja identiteetteihin. Miesten roolit katsotaan teknisemmiksi, jolloin he kaupan alalla esiintyvät useimmiten erikoiskaupoissa myyjinä ja naiset yleisemmin ruoka- ja vaatekaupoissa. (Ojala ym. 2009, 16–19.) Tämä näkyy myös työehtosopimuksissa, joissa myyjät määriteltiin kahteen ryhmään, joista toisella katsottiin olevan

vaativampia tehtäviä. Nämä olivat paikkoja, joissa on useammin mies kuin nainen myyjänä, esimerkiksi ruokakauppojen lihamestarit ja rakennus- ja lvi-alan myyjät. (Martikainen 1996, 56.)

4.4.3 Varhaiskasvatus

Lasten varhaiskasvatus näyttää oppikirjojen perusteella olevan täysin naisvaltaista. Esihenkilöt, työntekijät ja työharjoittelijat ovat kaikki naisia. Kaupungin varhaiskasvatuksen johtoryhmän kokouksessa on neljä naista ja kaksi miestä, joista toinen mies on poissa ja toinen edustaa kaupungin museota. Äidit ovat yhteydessä päiväkotiin, isiä ei mainita. Esimerkiksi yhdessä tehtävässä puhutaan lastenvaatteiden nimikoimisesta, koska vaimon mukaan aviomies ei erota lapsensa vaatteita toisten lasten vaatteista.

Sukupuolitapaisuus tarkoittaa sitä, että naiset ja miehet ovat tottuneet hoitamaan eri asioita. Naiset tiskaavat ja miehet korjaavat autoja. Tavat tulevat käyttöön, kun ihmiset sopeutuvat instituutioihin ja rakenteisiin, ja ne kuvaavat jatkuvuutta, ennustettavuutta ja sosiaalista todellisuutta ihmisten ja rakenteiden vuorovaikutuksessa. Rakenteena sukupuolten työnjako järjestää kotitöiden tekemistä ja työmarkkinoita. Arjen sujumisen kannalta sukupuolitapaisuus mahdollistaa rutiinit, käytännönläheisyyden ja pohdinnan puuttumisen. Tavat tehdä asioita ovat usein tahattomasti ja hajamielisesti toistettuja tekoja, jotka voivat olla konservatiivisia ja jopa vahingollisia, mutta joiden toistaminen lisää arjen sujuvuutta. Tapaisuus on luontevuutta arjen sujumisen kannalta, ja tapaisuuden muuttaminen vaatii pohdintaa ja kannanottoa vallitseviin tapaisuuksiin. (Husso 2016, 76–78.)

Sukupuolitapaisuus näkyy myös työmarkkinoilla, joissa naiset ja miehet tekevät eri asioita eri työoloissa- ja ympäristöissä. Naiset voivat vaikuttaa vähemmän työoloihinsa ja heidän työhyvinvointinsa on heikompaa kuin miesten. Hoiva-aloilla on viime aikoihin asti ajateltu, että työssä väsyminen johtuu yksilöstä itsestään ja häntä on kehoitettu liikkumaan ja syömään oikein. Uupumus työhön on siis nähty enemmän henkilökohtaisena ominaisuutena kuin instituution ja yhteiskunnan järjestelyjen vikana. On todettu, että hoivatyössä miehet ovat voineet säilyttää maskuliinisia toimintatapojaan, heiltä ei esimerkiksi edellytetä hoivatyössä niin suurta tunnetyötä kuin naisilta. (Husso 2016, 85–87.)

Kun Iso-Britanniassa tutkittiin miesten ja naisten uupumispuheita, todettiin, että miehet pystyivät ottamaan rennosti, lepäämään ja säilyttämään perheen ulkopuoliset menonsa, kun taas naiset yrittivät suoriutua liian hyvin kaikilla elämänalueilla yrittäen yhtä aikaa toteuttaa perinteisen ja modernin naisen kuvaa. (Husso 2016, 88.)

Hoiva on yksi feminiinisuuden keskeisistä ideoista. Naiseen liittyvä hoivapuhe tarjoaa naisille mahdollisuuden asettua palkitsevaan hoivaposition, jossa voi tuntea itsensä tarpeelliseksi ja arvostetuksi. Vastuun ottaminen ja huolenpitäjäksi asettuminen on palkitsevaa ja lisää toimintamahdollisuuksia. Negatiiviseksi kääntyessään hoivasta voidaan puhua hyysäämisenä ja riippuvuutena silloin kun hoiva liittyy esimerkiksi sosiaaliviranomaisten tehottomiksi katsottuihin käytäntöihin tai väkivaltaiseen parisuhteeseen. (Husso 2016, 89.)

4.4.4 Terveystenhoitoala

Terveystenhoitoala oli teksteissä erittäin naisvaltainen. Tekstit keskittyivät terveystenhoitoalan osalta lähinnä vanhustenhoitoon, jossa esihenkilöt, työntekijät ja työhön hakijat olivat poikkeuksetta naisia. Naisten oletettua luontaista hoivaviettiä korostettiin esimerkiksi yhdessä tehtävässä, jossa naispuolinen esihenkilö kertoo, että vanhukset kattavat mielellään pöytää, koska se sujuu varsinkin naisilta luonnollisesti. Kuuntelutehtävissä miehiä esiintyi terveystakeskusten puhelimesta, jonne asiakkaat soittivat varatakseen aikoja.

Maahanmuuttajat ovat halukkaampia tekemään alipalkattua, epäsäännöllistä, määräaikaista ja kausittaista työtä. He ovat valmiimpia liikkumaan työn perässä ja hakeutumaan esimerkiksi hoiva-alalle, jota pidetään sekä aliarvostettuna että keskeisenä yhteiskunnan uusintamisen takia. (Davydova 2012, 72.)

Maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita myös ohjataan hakemaan sosiaali- ja terveystalalle. Perusteluina voidaan käyttää esimerkiksi maahanmuuttajanaisten osalta luonnollista hoivaamisen tarvetta, koulutus siis nähdään vastauksena erityisesti maahanmuuttajanaiseen jotenkin liittyvänä hoivaviettinä. (Niemi & Kurki 2013, 212–213.) Peruskoulun opinto-ohjaajat ohjaavat koulussa hyvin menestyneitä ja motivoituneita maahanmuuttajatyttöjä ammatillisiin opintoihin enemmän kuin valtaväestön nuoria. Varsinkin muslimi- ja somalitaustaisia tyttöjä saatetaan ohjata perinteisesti

naisvaltaisille aloille. Maahanmuuttajataustaisilla oppilailla myös perheen vaikutus oli koulutusvalinnoissa voimakkaampaa kuin suomalaisilla oppilailla. (Mäkelä 2018)

Eräässä tutkimuksessa, jossa selvitettiin venäläisten ja virolaisten työssäoloa Suomessa, huomattiin että miehet työllistyvät naisia helpommin, vaikka miehillä oli usein huonompi koulutus ja suomen kielen taito kuin naisilla. Pääteltiin, että osasyynä tähän olivat Suomen sukupuolisesti segregoituneet työmarkkinat. Naisilla saattoi olla teknisen alan koulutus ja työkokemusta lähtömaassaan, mutta he eivät aktiivisesti hakeneet tämän alan työpaikkoja vaan päinvastoin halusivat siirtyä naisvaltaisemmille aloille. Syynä saattoi olla esimerkiksi halu vaihtaa raskas teollisuustyö ihmisläheisempiin ammatteihin, kuten hoiva- tai palvelualoille. Tämä vaati luonnollisesti uutta alan koulutusta, joten työmarkkinoille siirtyminen kesti pitempään. (Joronen 2007, 302.)

Kun Suomeen saapuu työperäisen maahanmuuton perusteella hoiva-alan ammattilaisia esimerkiksi Aasiasta, syntyy tilanne, josta käytetään nimitystä globaali hoivaketju. Globaali hoivaketju toteuttaa hoivaa, jossa köyhemmistä maista lähtevät naiset tulevat Suomeen hoiva-ammattiin, ja heidän kotimaassaan omat läheiset joutuvat turvautumaan ulkopuoliseen hoivaan. (Wrede 2010, 9.) Suomeen tulevat naiset taas irtoavat omista lapsistaan, perheistään sekä kulttuurisesta ja emotionaalista ympäristöstään. (Korvajärvi 2010, 194.)

Ammattien segregaatiossa ammattialat liikkuvat, esimerkiksi lääkärin ammatti on muuttunut miesvaltaisesta siten, että lääkärinä on nykyisin nainen yhtä usein kuin mies. Kuitenkin alan sisällä on myös eroja: Kirurgit ovat miehiä, lastenlääkärit naisia. (Korvajärvi 2010, 186.) Teknologinen asiantuntemus arvostetaan korkeammalle kuin hoitotyö. Samalla muodostetaan segregatiota ja palkkaeroja. (Korvajärvi 2010, 189.) Teknologia representoituu maskuliiniseksi ja naisten käyttämä teknologia jää usein piiloon, vaikka esimerkiksi sairaalan teho-osastoilla naiset käyttävät monenlaisia teknisiä välineitä. (Rojola 2010, 205.)

4.5 Naisen ja miehen paikka

Kun lähdin tekemään analyysia tekstistä, oli selvää, että käyttäisin määrällistä sisällönanalyysia ammattien laskemisessa ja sanastossa. Tätä menetelmää voisi kutsua Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan sisällönerittelyksi. Varsinaisena sisällönanalyysina pidän tätä jaksoa, jossa luin tekstejä

sukupuolentutkimuksen näkökulmasta, ja odottelin, mitä aineistosta nousisi esille. Loppujen lopuksi oli helppo valita aihe, koska teksti ikään kuin alkoi puhua minulle. Päätin kiinnittää huomioni siihen, miten kirjan henkilöt puhuivat perheestä ja erityisesti, miten he puhuivat perheestä koulutuksen ja ammatin yhteydessä.

Oppikirjojen maailma näyttäytyy naisten ja miesten roolien osalta perinteisenä. Naisen elinpiiriin kuuluvat perhe, ruuanlaitto ja kotityöt, kun taas miehet esittäytyvät eniten työn ja harrastusten kautta. Tehtäväesimerkit vahvistavat kuvaa naisen ja miehen tiloista.

Isä korjaa autoa, jonka moottori on rikki.

Dimitri käy rautakaupassa, jossa myydään työkaluja.

Äiti myy sohvan, josta saa paljon rahaa.

(Ts1, 16.)

Miehen elinpiiri laajenee kodin ulkopuolelle, nainen taas toimii kotiseinien sisällä.

Tehtäväesimerkeissä näkyy myös se, että perhe hahmotetaan äidin kautta.

Mitä lapset eivät tehneet, kun äiti oli töissä?

Minä osaan hoitaa lapsia, koska minä autoin äitiä hoitamaan siskoja.

Ruoka kiinnosti minua jo lapsena, kun autoin äitiä keittiössä.

(Ts1, 49–57.)

Kun naiset kertovat itsestään, he kertovat myös miehestään ja lapsistaan, miehistä taas mainitaan perhe, mutta he itse puhuvat työstään ja opiskeluhaaveistaan. Isät tulevat esiin äitien puheissa. Nainen ompelee heille vaatteita, kyselee kaupassa tuotteesta miehen allergian takia ja ottaa yhteyttä päiväkotiin, koska isä ei löydä lapsensa vaatteita päiväkodissa. Miehet isän roolissa tulevat esille kappaleessa, jossa kerrotaan harrastuksista. Isät vievät lapsiaan kalastamaan ja laskettelemaan.

Kun Mikko ja Milla olivat lapsia, heidän isänsä vei heidät Saimaalle. He soutivat pienellä soutuveneellä järvelle. Isä laittoi madon koukkuun, ja he onkivat. Joskus tuli ahven tai hauki, ja silloin Milla oli iloinen. He veivät kalat mökkiin äidille, joka teki kaloista kalakeittoa. (Ts1, 143.)

Kirjojen naiset ovat työssäkäyviä, opiskelijoita ja työtä etsiviä. Maahanmuuttajanaaisista osa on korkeakoulutettuja insinöörejä ja sairaanhoitajia, osa kouluttamattomia. Ongelmia tuottaa se, etteivät heidän tutkintonsa Suomessa oikeuta työntekoon omalla alalla ilman lisäopintoja. Maahanmuuttajamiehienä esitellään kaksi miestä, jotka ovat toimineet Suomessa tarjoilijoina ja haluavat suunnata uusille urille, toinen rakennusalalle ja toinen kaupan alalle. Saksalainen rakennusinsinööri voi taas heti Suomeen muutettuaan alkaa etsiä oman alansa töitä.

Naisten työnhaku ja opiskelu esitellään perheen kautta ja usein perhe nähdään esteenä.

Ayanalla on kolme pientä lasta, joten hän ei ehdi opiskella.

(Ts1, 171.)

Eliise oli ohjelmistosuunnittelija Virossa. Hän on koulutukseltaan insinööri, ja hän teki kotimaassaan tietokoneohjelmia. Nyt kun Elisen lapset ovat kasvaneet, Eliise etsii uutta työpaikkaa.

(Ts1, 228.)

Lapset mainitaan, vaikka työnhakija olisi sinkku.

Liivi: Mulla ei ole lapsia, niin mä pystyn ihan hyvin tekemään yövuorojakin.

(Ts2, 140.)

Kuuntelutehtävässä nainen kertoo haastattelussa itsestään. Hän kertoo, että hänellä on mies ja kaksi lasta. Hän on ollut kotiäitinä ja hoitanut lapsiaan. Hän ei ehdi harrastaa, koska lapset ovat hänen harrastuksensa. Hän kertoo sen sijaan miehensä ja lapsensa harrastuksista. Päiväkotiin op-
pisopimuksella menevä nuori sinkku nainen kertoo, että opiskelu ei ole kovin helppoa ja tehtävät myöhästyvät helposti, koska oma perhe tarvitsee illalla aikaa. On havaittu, että myös lehtikielessä naisen perhesuhteet tuodaan helpommin esiin kuin miehen: Suomalainen kahden lapsen äiti ehdolla Rion olympianyrkkeilyyn (sportti.com 24.3.2016). (Engelberg 2018, 67–68.)

Miehet eivät yleensä kerro perheestään. Kirjan tehtävissä miehet kertovat itsestään tai heitä haastatellaan, eikä perheasioita käsitellä. Toisen kirjan yhdestä päähenkilöstä, saksalaisesta

rakennusinsinööristä Larsista mainitaan, että hänellä on vaimo ja kaksi teini-ikäistä lasta. Jatkossa kerrotaan vain Larsin työn hakemisesta ja ensimmäisistä päivistä uudessa työpaikassa. Autokorjamon Ali ei ehdi harrastaa, koska hänellä on kolme pientä lasta. Pablo haluaa vaihtaa työpaikkaa tarjoilijasta kaupan alalle, koska työajat ovat hankalia vaimollekin.

Vaikka miehet mainitsevatkin perheensä pari kertaa, se ei kuitenkaan ole este omalle työskentelylle tai opiskelulle toisin kuin naisilla, jotka ovat jääneet kotiin lasten kanssa. Kun naisia kannustetaan työmarkkinoille, keinoina ovat muun muassa hyvät ja kattavat päivähoito- ja vanhustenhuoltopalvelut sekä perhevapaat (Nurmi 2001, 206). Nämä vaihtoehdot kotiäitiyden sijaan eivät näy teksteissä. Yleisesti naisten koulutustason noustessa työssäkäynti yleistyy. Kouluja vähän käyneet voivat jäädä puolisonsa, sukulaistensa ja hyvinvointiyhteiskunnan elätettäviksi ja toteuttavat perinteistä mieselättäjä-kotiäiti-mallia vahvasti. (Nurmi 2001, 213.) Kirjan teksteissä kuitenkin naisilla koulutustasosta riippumatta on lähtökohtana ollut kotiäiti-malli, josta nyt halutaan suunnata työelämään. Toisaalta on myös havaittu, etteivät kouluttamattomille naisille tarjolla olevat matalapalkkatyöt ole olleet kovin houkuttelevia. Äitien kotona tekemä työ usein suuren lapsimäärän kanssa on voinut olla kilpailukykyisempi vaihtoehto. (Joronen 2007, 304.)

Oppikirjojen henkilöt ovat joko naimattomia tai naimisissa olevia, eronneita pareja ei kirjoissa esiinny. Kirjan päähenkilöistä Dimitri ja Milla ovat asuneet yhdessä useita vuosia, ja kun Milla tuli raskaaksi, he menevät naimisiin.

Milla ja Dimitri ovat olleet kolme vuotta yhdessä. Nyt Milla on raskaana ja Dimitri on ehdottanut, että he menisivät naimisiin. Millalla ei olisi niin kiire, mutta Dimitrille asia on tärkeä.

(Ts1, 72.)

Venäläinen Dimitri nähdään tässä henkilönä, joka on konservatiivisempi ja haluaa toimia perinteisemmällä tavoilla kuin suomalainen Milla.

Sukupuolia ei juuri nosteta keskustelun ja pohdinnan aiheiksi kirjojen teksteissä ja tehtävissä. Kolmessa tehtävässä mainitaan sukupuoli seuraavasti:

Sopiiko harrastus paremmin miehille vai naisille?

(Ts1, 63.)

Onko sinun kulttuurissasi tavallista, että mies tekee ruokaa tai leipoo?

(Ts1, 96.)

Mitä liikuntaa suosittelisit kotiäidille?

(Ts1, 165.)

Tehtävät ja niiden läpikäyminen oppitunnilla tarjoavat hyvän mahdollisuuden keskusteluun. Oman kokemukseni perusteella tällaiset kysymykset usein aiheuttavat vilkasta sananvaihtoa, kun opiskelijat haluavat vuorollaan kertoa oman kulttuurinsa ja perheensä tavoista. Tässä tilanteessa syntyy mahdollisuus kuulla erilaisia näkemyksiä ja tapoja, jotka voivat myös vaikuttaa kannustavasti omien tottumusten reflektointiin. Tämäntyyppisiä tehtäviä olisi mielestäni kirjoissa voinut olla enemmän myös työelämän puolelta.

Kun nainen saapuu Suomeen patriarkaalisemmasta maasta, tilanne voi olla sekä voimaannuttava että kauhistuttava. Uusia mahdollisuuksia tarjoutuu työhön, koulutukseen ja itsenäisempään elämään. Toisaalta aiempi asema ja siihen liittyvä arvostus saattavat rapautua. Kysymys on, kuinka maahanmuuttajanainen voi ja haluaa käyttää uusia mahdollisuuksia hyväkseen ja toisaalta, kuinka lähiympäristö, esimerkiksi perhe, vertaisyhteisö ja yhteiskunta tukevat hänen pyrkimyksiään. Joskus suomalaisen yhteiskunnan naiskuvaa ei pidetä ihanteellisena ja tavoittelemisen arvoisena. (Martikainen & Tiilikainen 2007, 27.)

Ristiriitaa voi aiheuttaa myös suomalaisen ydinperheen malli. Maahanmuuttajilla perhe voi olla suurperhe, jossa läheisten ihmissuhteiden määrä on paljon suurempi. Maahanmuuttajien perheet eivät välttämättä noudata suomalaisen ydinperheen mallia, vaan kyseessä voi olla suurperhe, johon kuuluvien läheisten ihmissuhteiden määrä on huomattavasti suurempi kuin mihin Suomessa on totuttu. Suhteet voivat olla hyvin monimuotoisia esimerkiksi islamin hyväksymän moniavioisuuden tai pakolaisuudesta ja avioliitoista johtuvien transnationaalisten eli ylijärjestelmien suhteiden takia. (Martikainen & Tiilikainen 2007, 27.)

Suomessa yhteiskunta on rakennettu kahden palkkatyössä olevan aikuisen mallille ja työn rooli on täällä keskeinen. Tämä asia saattaa tulla uutena Suomeen saapuvalla maahanmuuttajalle.

(Martikainen & Tiilikainen 2007, 29.) Naisten perhekeskeisyys on usein annettu selitykseksi naisten helpompaan sopeutumiseen uuteen maahan ja työttömyyteen. On katsottu, että naisen tärkeä rooli perheessä tuo jatkuvuutta elämään muuton jälkeen. Nainen jää kotiin rakentamaan ja ylläpitämään perhettä uudessa ympäristössä toteuttaen näin hoivaa, mutta tämä ei kuitenkaan aina ole vapaaehtoinen valinta. (Siim 2007, 239.)

5 POHDINTA

Sukupuolijäsennykset asettuvat usein, ehkä huomaamatta, tekstin hierarkisoinnin lähtökohdiksi. Kirjoittaminen tarkoittaa valintojen tekemistä ja tietyn maailmankuvan välittämistä. (Tainio 2002, 51.) Rinnastuksissa mainitaan yleensä mies ensin ja tällöin käsitetään ensin kirjoitettu yleensä tärkeämmäksi. (Tainio 2002, 54.) Päätin käyttää tekstissäni rinnastuksissani muotoa, jossa nainen mainitaan ensin. Huomasin, että tätä piti tietoisesti ajatella, koska kirjoittaessani mies asettui kuin huomaamatta ensimmäiseksi. Huomasin siis, kuinka tämä rinnastustapa on niin yleistävä, että naisen mainitseminen ensin vaatii erityistä pysähtymistä tekstin äärelle. Vaikka olen tarkastanut tekstiä moneen otteeseen, saattaa mies ensin -rinnastus kuitenkin piilotella jossakin tekstissäni.

Kun kirjoitin lähdeluetteloja, käytin ensin vain etunimen ensimmäistä kirjainta. Liisa Tainio (2002, 52) suosittelee naistutkimuksen korostamista ja akatemian naisten tuomista esille käyttämällä myös etunimeä, joten päädyin tähän ratkaisuun. Koska tutkimukseni käsittelee sukupuolentutkimuksen aluetta, näyttää lähdeluettelossani suurin osa lähteistä olevan naisten kirjoittamia tai toimittamia kirjoja, artikkeleita ja tutkimuksia.

Kriittinen sisällönanalyysi on subjektiivista ja perustuu tutkijan omaan näkökulmaan, joten sitä ei voi mitata (Mills 1995, 14). Se on myös epäilevää lukemista, jossa lukijalla on oma aavistus tekstistä, ja siihen haetaan vahvistusta tekstin sisällöstä. Vaarana voi olla, että jos omalle aavistukselle vastakkaisia todisteita löytyy, ne jätetään huomiotta. Tavoitteena olisi kuitenkin luoda analyysi, jolla tulokset voidaan toistaa lukijasta riippumatta. (Mills 1995, 14–15.) Tutkimukseeni sisältyi vain kaksi oppikirjaa, joten tulosten yleistettävyyden varmistamiseksi tulisi tutkia myös useampia kirjoja ja materiaaleja. Aikuisille maahanmuuttajille suunnattuja suomalaista koulutusta ja työelämää koskevia kirjoja ei ole julkaistu kovin paljon, joten tutkimani teokset antavat kuitenkin kuvan siitä, mitä maahanmuuttajaopiskelijoille on tarjolla tällä hetkellä.

Tutkimuksessani käytin myös määrällistä sisällönanalyysia, joka perustui lähinnä nais- ja mieshahmojen laskemiseen kuvista ja teksteistä, ja tein tuloksista päätelmiä verraten niitä paljolti viranomaisten julkaisemiin tilastoihin. Tarkemmassa sisällönanalyysissä viitekehitykseni oli kriittinen tekstianalyysi ja sukupuolentutkimus, jolloin esille tuli myös subjektiivinen näkemys aihealueesta. Lähdin lukemaan tekstiä avoimin mielen ja sieltä nousi esiin teema, jonka huomasin toistuvan teksteissä

eli perheen, ammatin ja sukupuolen yhteys kirjan henkilöiden kerronnassa. Kirsti Lempiäinen (2003) puhui tutkijan valtapositiosta, joka on otettava huomioon sisällön tulkinnassa. Olen tutkimuksessani siis kiinnittänyt jatkuvasti huomiota sukupuoleen, mutta oppikirjojen tekijät eivät ehkä ole pitäneet tätä asiaa kaikkein tärkeimpänä vaan keskittyneet enemmän kirjaa opiskelevan maahanmuuttajan opiskelija- ja työnhakijastatukseen.

Analyysissäni kysyin, minkä ammatin edustajina naiset ja miehet esitetään teksteissä ja kuvissa. Vaikka suomalaista yhteiskuntaa pidetään tasa-arvoisena, ammattien segregatio on Suomessa voimakasta ja pyrkimyksiä sen purkamiseen esitetään sekä julkisessa yleisö- että viranomaispuheessa. Oppikirjan laatijoita pyydetään myös kiinnittämään huomiota siihen, miten sukupuoli ja ammatit esitetään kirjoissa. Koska segregatio on Suomessa niin voimakasta, pitäisi oppikirjan tekijöiden mielestäni tietoisesti ryhtyä purkamaan segregatiota esittelemällä molempia sukupuolia sekä nais- että miesvaltaisilla aloilla.

Työelämän suomea -kirjoissa ammattien segregatiota rikottiin kyllä kuvissa ja joissakin tehtävissä jonkin verran, mutta kirjojen päähenkilöt näyttäytyivät oman sukupuolensa perinteisissä ammatteissa. Ammattien segregatiota rikottiin enemmän kuvissa kuin teksteissä. Sini Söyrinki totesi pro gradussaan (2020), että vaikka sukupuolen representaatioita rikotaankin, ammatit esitetään stereotyyppisesti. Hän kysyi myös, rikotaanko rooleja, kun suomen kielen opiskelussa edetään alkeistasoa pidemmälle. Ainakin oman tutkimukseni perusteella näyttää, ettei muutosta ole juuri tapahtunut. Koska opiskelijan huomio tekstissä kiinnittyy tuttuun päähenkilöön, päähenkilö kiinnittää ammatin omaan sukupuoleensa. Vaikka oppikirjassa yksi mies suuntautui kaupan alalle, hän työskenteli kaupan kodinelektronikkaosastolla vahvistaen näin miehen perinteistä liittämistä tekniikan hallintaan. Muut miehet toimivat auto- ja rakennusalalla, naiset hoivatöissä.

Analyysini tarkasteli, miten ammattinimikkeitä on käytetty teksteissä. Ammattinimikkeissä käytettiin sekä mies-loppuisia sanoja että sukupuolineutraaleja sanoja. Koska maahanmuuttaja oppii suomen uutena kielenä, voisi oppikirjoissa ottaa linjan, jossa sukupuolineutraaleja sanoja käytettäisiin koko ajan. Sukupuolen korostaminen taas tulisi esiin ammattinimikkeissä, joissa näkyisi sukupuoli, esimerkiksi sanoissa esinainen tai esimies. On todettu, että ihmiset mieltävät sukupuolineutraalin ilmaisun useammin maskuliiniksi kuin feminiiniksi, joten sukupuolen ilmaiseva sana kiinnittyisi sukupuoleen ja nostaisi sen esille.

Lopuksi kysyin, miten nainen ja mies paikantuvat ammatissa ja perheessä. Perheet esiteltiin oppikirjoissa perinteisinä, ja naisen paikka kotona ja äidin roolissa tuotiin esille. Miehet näyttäytyivät isinä silloin, kun he harrastivat lastensa kanssa. Naiselle perhe oli rajoittava pyrittäessä opiskelu- ja työelämään, ja se mainittiin, vaikka oltiin naimattomia. Perhe voi aikuiselle maahanmuuttajanaiselle olla myös omat vanhemmat ja sisarukset, jotka vaativat oman aikansa ja työnsä. Miehillä tätä ei näy vaan heistä kertova teksti keskittyi vain opiskelu- ja työelämään. Perhe voitiin mainita, mutta se ei juuri rajoittanut miehen opiskelu- ja työpyrkimyksiä, ainoastaan harrastukset saattoivat kärsiä.

Koska tutkimusmateriaalini on suhteellisen suppea, voisivat lisätutkimukset sukupuolesta ja ammateista maahanmuuttajille suunnatuissa materiaaleissa olla aiheellisia. Aiheeseen liittyviä oppikirjoja ei ole paljon, mutta esimerkiksi erilaisia työelämään liittyviä verkkomateriaaleja voisi tarkastella sukupuolen kannalta sekä tekstien että kuvien osalta.

LÄHTEET

Ahmad Akhlaq. 2010. "Voisin tietysti palkata heitä, mutta..."työmarkkinoiden sosiokulttuurinen si-donnaisuus. Teoksessa Nordberg, Camilla & Wrede, Sirpa. Vieraita työssä: Työelämän etnistyvä eriarvoisuus. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press, 72–92.

Alaraj, Hala, Allelin, Majsa, Amundsen Bergström, Matilda & Brundin Borg, Camilla. 2019. Internship as a Mean for Integration. A Critical Study. *Int. Migration & Integration* 20, 323–340 (2019). Saatavilla [www-muodossa https://doi.org/10.1007/s12134-018-0610-0](https://doi.org/10.1007/s12134-018-0610-0). (Luettu 3.10.2021).

Cameron, Deborah & Oittinen, Riitta. 1996. Sukupuoli ja kieli: Feminismi ja kielentutkimus. Tampere: Vastapaino.

Carlson, Marie. 2007. Images and Values in Textbooks and Practice: Language Courses for Immigrants in Sweden. Saatavilla [www-muodossa https://www.researchgate.net/publication/286392450_Images_and_Values_in_Textbooks_and_Practice_Language_Courses_for_Immigrants_in_Sweden](https://www.researchgate.net/publication/286392450_Images_and_Values_in_Textbooks_and_Practice_Language_Courses_for_Immigrants_in_Sweden). (Luettu 14.12.2021).

Davydova, Olga. 2012. Venäjän lännestä Suomen itään. Sukupuolittunut maahanmuutto ja haurastuneet työmarkkinat. Teoksessa Keskinen, Suvi, Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu. Monikulttuurisuuden sukupuoli: Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press: Taju, 72–100.

Engelberg, Mila. 2016. Yleispätevä mies: Suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus. Helsingin yliopisto. Saatavilla [www-muodossa https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/163013/YLEISPAT.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/163013/YLEISPAT.pdf?sequence=1&isAllowed=y). (Luettu 1.12.2021).

Engelberg, Mila. 2010. Kielten sukupuolet. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija, Juvonen & Juvonen, Tuula (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 167–169.

Engelberg, Mila. 2007. Seksistinen suomi. *Kielikello* 4/2007. Saatavilla [www-muodossa https://www.kielikello.fi/-/seksistinen-suomi](http://www.kielikello.fi/-/seksistinen-suomi). (Luettu 2.2.2022).

Engelberg, Mila. 2018. *Miehiä ja naisihmisiä - suomen kielen seksismi ja se purkaminen*. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta TANE.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Gustavsson Sendén, Marie, Lindqvist, Anna & Renström, Emma Aurora. 2018. Reducing a Male Bias in Language? Establishing the Efficiency of Three Different Gender-Fair Language Strategies. *Sex Roles* 81, no. 1–2 (2018): 109–117. Saatavilla [www-muodossa https://dx.doi.org/10.1007/s11199-018-0974-9](https://dx.doi.org/10.1007/s11199-018-0974-9). (Luettu 8.3.2022).

Hiidenmaa, Pirjo. 2006. Oppi- ja tietokirjoissa käytettyjä havainnollistamiskeinoja. Teoksessa Leskelä, Lealaura & Virtanen, Hannu (toim.) *Toisin sanoen: Selkokielen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Kehitysvammaliitto, 61–71.

Husso, Marita. 2016. Sukupuoli ruumiillisena tapaisuutena ja elettyinä suhteena. Teoksessa Heiskala, Risto & Husso, Marita. *Sukupuolikysymys*. Helsinki: Gaudeamus, 73–91.

Hänninen, Sakari. 2014. Työttömän työnhakijan mahdoton mahdollisuus. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti & Silvasti, Tiina (toim.) *Eriarvoisuuden rakenteet: Haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 184–208.

Ikävalko, Elina. 2013. Tasa-arvotaitoja työelämään? Opiskelijat ja oppilaitosten toiminnallinen tasa-arvosuunnittelu. Teoksessa Brunila, Kristiina, Hakala, Katariina, Lahelma, Elina & Teittinen, Antti (toim.) *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus, 63–86.

Jahnukainen, Markku, Kalalahti, Mira, Kivirauma, Joel, Mäkelä, Marja-Liisa, Saarinen, Minna, Zacheus, Tuomas & Varjo, Janne. 2018. Maahanmuuttajataustaiset nuoret ja koulutuksen lupaus. Teoksessa Kalalahti, Mira, Silvennoinen Heikki & Varjo, Janne (toim.) *Koulutuksen lupaukset ja koulutususkot*. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 163–203.

Joronen, Tuula. 2007. Työmarkkinoiden monenlaiset maahanmuuttajanaiset. Haaste suomalaiselle sukupuolijärjestelmälle. Teoksessa Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöliitto, 285–308.

Julkunen, Raija. 2010. Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.

Jääskeläinen, Liisa, Hautakorpi, Johanna, Onwen-Huma, Hanna, Niittymäki, Hanna, Pirttijärvi, Anssi, Lempinen, Miko & Kajander, Valpuri. 2015. Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Opetushallitus. Saatavilla www-muodossa https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji_0.pdf. (Luettu 17.12.2021).

Kantola, Johanna, Nousiainen, Kevät & Saari, Milja (toim.) 2012. Tasa-arvo toisin nähtynä: Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen. Helsinki: Gaudeamus, 7–27.

Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana. 2012. Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa Keskinen, Suvi, Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu. Monikulttuurisuuden sukupuoli: Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press: Tajua, 7–35.

Kielitoimiston sanakirja. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/> (Luettu 5.12.2021).

Kinnunen, Merja. 1996. Naiset ja miehet väestötilastoissa. Teoksessa Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.) Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino, 27–49.

Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi. 1996. Johdanto: Naiset ja miehet työelämässä. Teoksessa Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.) Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino, 9–19.

Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi. 1996. Valtaistamisen politiikat. Teoksessa Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.) Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino, 121–123.

Kivimäki, Riitta. 1996. Yrittäjät, perhe ja sukupuoli. Teoksessa Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.) Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino, 109–118.

Koivunen, Anu. 1996. Sorto. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne. Avainsanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 35–75

Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne. 1996. Kritiikki, visiot, muutos. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne. Avainsanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 9–34.

Korvajärvi, Päivi. 2010. Sukupuolittunut ja sukupuolistava työ. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija, Juvonen & Juvonen, Tuula (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 183–196.

Korvajärvi, Päivi. 2016. Sukupuoliero työssä: numerot ja käytännöt. Teoksessa Heiskala, Risto & Husso, Marita (toim.) Sukupuolikysymys. Helsinki: Gaudeamus, 142–160.

Kotimäki, Auli. 2013. Visuaaliset resurssit suomi toisena kielenä -oppitunneilla: Multimodaalinen näkökulma. Jyväskylä. Saatavilla www-muodossa <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/42199>.

Kotimaisten kielten keskus. 2007. Sukupuolineutraalin kielenkäytön edistäminen. Saatavilla www-muodossa https://www.kotus.fi/ohjeet/suomen_kielen_lautakunnan_suosituksia/kannanotot/sukupuolineutraalin_kielenkayton_edistaminen. (Luettu 21.2.2022).

Lahelma, Elina & Gordon, Tuula (toim.) 2003. Koulun arkea tutkimassa: Yläasteen erot ja erilaisuudet. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusvirasto. Saatavilla www-muodossa <http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/aad4af804a177c9ab409fc3d8d1d4668/Elina+Lahelma+ja+Tuula+Gordon+%28toim.%29,+Koulun+arkea+tutkimassa+ylasteen+erot+ja+erilaisuudet.pdf?MOD=AJPE> (Luettu 1.12.2021).

Laitinen, Merja. 2015. Kontekstin ja teorian hahmottamisen taito. Teoksessa Hurtig, Johanna, Laitinen, Merja & Uljas-Rautio, Katriina. Ajattele itse!: Tutkimuksellisen lukutaidon perusteet. Jyväskylä: PS-kustannus, 44–70.

Lasonen, Johanna & Teräs, Marko. 2013. Tunnustamisen näkökulma maahanmuuttajien työllistymiseen ja ammatilliseen koulutukseen. Teoksessa Brunila, Kristiina, Hakala, Katariina, Lahelma, Elina & Teittinen, Antti (toim.) Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot. Helsinki: Gaudeamus, 154–170.

Lempiäinen, Kirsti. 2003. Sosiologian sukupuoli: Tutkimus Helsingin ja Tampereen yliopistojen sosiologian kurssikirjoista 1946–2000. Tampere: Vastapaino.

Leskelä, Lealaura & Virtanen Hannu. 2006. Selkokielen ABC. Teoksessa Leskelä, Lealaura. & Virtanen, Hannu (toim.) Toisin sanoen: Selkokielen teoriaa ja käytäntöä. Helsinki: Kehitysvammaliitto, 7–14.

Liljeström, Marianne. 2004. Feministinen metodologia - mitä se on? Teoksessa Liljeström, Marianne (toim.) Feministinen tietäminen: Keskustelua metodologiasta. Tampere: Vastapaino, 9–21.

Martikainen, Riitta. 1996. Työehtosopimusten sukupuolet. Teoksessa Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.) Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino, 51–69.

Martikainen, Tuomas & Tiilikainen, Marja. 2007. Maahanmuuttajanaiset – Käsitteet, tutkimus ja haasteet. Teoksessa Martikainen, Tuomas, Tiilikainen, Marja (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöliitto, 15–37.

Matero, Johanna. 1996. Tieto. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne. Avainsanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 245–269.

Metso, Tuija. 1992. Yhdessä vai erikseen? Tytöt ja piilo-opetussuunnitelma. Teoksessa Näre, Sari, Lähteenmaa, Jaana (toim.) Letit liehumaan: Tyttökulttuuri murroksessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 270–283.

Mills, Sara. 1995. Feminist stylistics. London: Routledge.

Mills, Sara & Mullany, Louise. 2011. Language, gender and feminism: Theory, methodology and practice. New York: Routledge.

Mustapha, Abolaji S. & Mills, Sara. 2017. Introduction. Teoksessa Mills, Sara & Mustapha, Abolaji S. Gender representation in learning materials: International perspectives. New York; London: Routledge, Taylor & Francis Group, 1–6.

Mäkelä, Marja-Liisa. 2018. Maahanmuuttajataustaisten tyttöjen toimijuuden sidoksellisuus koulu-siirtymässä. *Siirtolaisuus-Migration*, 44(3), 21–25. Saatavilla [www-sivulla https://siirtolaisuus-migration.journal.fi/article/view/89563](https://siirtolaisuus-migration.journal.fi/article/view/89563). (Luettu 23.2.2022).

Mäkiranta, Mari. 2015. Kuvien lukeminen. Teoksessa Hurtig, Johanna, Laitinen, Merja & Uljas-Rautio, Katriina. *Ajattele Itsel!: Tutkimuksellisen lukutaidon perusteet*. Jyväskylä: PS-kustannus, 97–120.

Niemi, Anna-Maija & Kurki, Tuulikki. 2013. Amislaiseksi valmistettu, valmennettu, kuntoutettu ja ohjattu? Teoksessa Brunila, Kristiina, Hakala, Katariina, Lahelma, Elina & Teittinen, Antti (toim.) *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus, 201–215.

Nurmi, Kaarina. 2001. Koulutus- ja työmarkkinoiden eriarvoistavat sukupuolijaot. Teoksessa Jauhiainen, Arto, Rinne, Risto & Tähtinen, Juhani (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit*. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 205–225.

Nurminen, Noora. 2020. Sukupuolten representaatiot Valoa – S2 ja kirjallisuus –oppimateriaaleissa. Jyväskylän yliopisto, Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Kieli- ja viestintätieteiden laitos. Maisterivaiheen työ.

Ojala, Hanna, Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana (toim.) 2009. *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino, 7–12.

Opetushallitus. 2012. Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2012. Saatavilla [www-muodossa https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/139342_aikuisten_maahanmuuttajien_kotoutumiskoulutuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2012.pdf](https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/139342_aikuisten_maahanmuuttajien_kotoutumiskoulutuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2012.pdf). (Luettu 10.12.2021).

Opetushallitus. 2011. Tasa-arvo ja sukupuoli oppimateriaaleissa. Saatavilla [www-muodossa https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/tasa-arvo-ja-sukupuoli-oppimateriaaleissa](https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/tasa-arvo-ja-sukupuoli-oppimateriaaleissa). (Luettu 21.2.2022).

Paasonen, Susanna. 2010. Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija, Juvonen & Juvonen, Tuula (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 39–49.

Palmu, Tarja. 1992. Nimetön hiiri ja Simo Siili. Aapisten sukupuoli-ideologia. Teoksessa Näre, Sari, Lähteenmaa & Jaana (toim.) Letit liehumaan: Tyttökulttuuri murroksessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 301–313.

Palmu, Tarja. 2002. Suomalaisuus, isänmaa ja äidinkieli. Teoksessa Gordon, Tuula, Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti, (toim.) Suomineitonen hei!: Kansallisuuden sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 118–132.

Rojola, Sanna 2010. Teknologia ja sukupuoli. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija, Juvonen & Juvonen, Tuula (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 197–205.

Räsänen, Leila. 1996. Sukupuolijakojen purkaminen. Teoksessa Kinnunen, Merja & Korvajärvi, Päivi (toim.) Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino, 171–189.

Saari, Milja. 2012. Sukupuolten palkkaeriarvoisuus tasa-arvon ikuisuuskysymyksenä. Teoksessa Kantola, Johanna, Nousiainen, Kevät. & Saari, Milja (toim.) Tasa-arvo toisin nähtynä: Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen. Helsinki: Gaudeamus, 201–225.

Salo, Ulla-Maija. 2015. Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Högbacka, Riitta. Umpikujasta oivallukseen: Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa. Tampere: Tampere University Press, 166–190.

Seikkula, Minna & Rantalaiho, Minna. 2012. Naiskansalaisuus romaniuden ja suomalaisuuden risteyksissä. Teoksessa Keskinen, Suvi, Vuori, Jaana & Hirsiaho, Anu. Monikulttuurisuuden sukupuoli: Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press: Taju, 39–71.

Seppä, Anita. 2012. Kuvien tulkinta: Menetelmäopas kuvataiteen ja visuaalisen kulttuurin tulkitsijalle. Helsinki: Gaudeamus.

Seppänen, Janne 2001. Katseen voima: Kohti visuaalista lukutaitoa. Tampere: Vastapaino.

Siim, Pihla. 2007. Äidit ja heidän lapsensa. Teoksessa Martikainen, Tuomas, Tiilikainen, Marja (toim.) Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöliitto, 219–244.

Stoet, Gijsbert, & Geary, David C. 2021. Sex Differences in Adolescents' Occupational Aspirations: Variations Across Time and Place. Saatavilla www-muodossa <https://doi.org/10.31234/osf.io/zhvre>. (Luettu 14.12.2021).

Suoranta, Juha & Rynnänen, Sanna. 2014. Taisteleva tutkimus. Helsinki: Into.

Söyrinki, Sini. 2020. Sukupuolen ja parisuhteen representaatiot suomi toisena kielenä -oppikirjoissa. Jyväskylän yliopisto, Kieli- ja viestintätieteiden laitos, maisterintutkielma. Saatavilla www-muodossa www.urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202005193331.

Tainio, Liisa. 2001. Puhuvan naisen paikka: Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tainio, Liisa 2002. Tieteellisen tekstin sukupuolet. Teoksessa Kinnunen, Merja & Löytty, Olli (toim.) 2002. Tieteellinen kirjoittaminen. Tampere: Vastapaino, 51–63.

Tainio, Liisa & Karvonen, Ulla. 2017. Finnish Teachers Exploring Gender Bias in School Textbooks. Teoksessa Mills, S. & Mustapha, A.S. Gender representation in learning materials: International perspectives. New York; London: Routledge, Taylor & Francis Group. Saatavana www-muodossa https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/230991/Tainio_Karvonen_2015_Finnish_Teachers_Exploring_Gender_Bias_in_School_Textbooks.pdf;jsessionid=63997190B191EF8B9DB27C63CDE32945?sequence=1. (Luettu 15.12.2021).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Sukupuolten palkkaero. Saatavilla www-muodossa <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/tasa-arvon-tila/tyo-ja-toimeentulo/sukupuolten-palkkaero>. (Luettu 28.1.2022).

Tilastokeskus. Ammattiluokitus 2010. Saatavilla www-muodossa https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/103626/yksk14_201000_2011_net.pdf?seque. (Luettu 28.1.2021).

Tilastokeskus. Sukupuolten tasa-arvo Suomessa 2021. Saatavilla www-muodossa https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluetelo/yyti_sts_202100_2021_23460_net.pdf. (Luettu 14.12.2021).

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tuori, Salla. 2012. Monikulttuurisuus ja sukupuolten välinen tasa-arvo. Teoksessa Kantola, Johanna, Nousiainen, Kevät. & Saari, Milja 2012. (toim.) Tasa-arvo toisin nähtynä: Oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen. Helsinki: Gaudeamus, 271–283.

Työ- ja elinkeinoministeriö 2020. Kotoutumisen kokonaiskatsaus 2019. Indikaattoritietoa kotoutumisesta. Saatavilla www-muodossa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-487-7>. (Luettu 7.3.2022).

Wahlbeck, Östen. 2010. Kebabyrittäjät - välittäjävähemmistö? Teoksessa Nordberg, Camilla & Wrede, Sirpa. Vieraita työssä: Työelämän etnistyvä eriarvoisuus. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press, 32–44.

Wrede, Sirpa. 2010. Suomalainen työelämä, globalisaatio ja vieraat työssä. Teoksessa Nordberg, Camilla & Wrede, Sirpa. Vieraita työssä: Työelämän etnistyvä eriarvoisuus. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press, 7–31.

Jussila, Mirka. 2017. Työelämän suomea: 1, Suomeksi ammattiin. Helsinki: Finn Lectura.

Piirainen, Jepa. 2017. Työelämän suomea: 2, Suomeksi työhön. Helsinki: Finn Lectura.

Kuvaliitteet

Liite 1. Getty Images. Jussila, Mirka. 2017. Työelämän suomea: 1, Suomeksi ammattiin. Helsinki: Finn Lectura.

Liite 2 ja liite 3. Getty Images. Piirainen, Jepa. 2017. Työelämän suomea: 2, Suomeksi työhön. Helsinki: Finn Lectura.

LIITTEET

Liite 1

Liite 2

Liite 3